

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Eliis Kahlo

**ETTEVÕTLUSEGA ALUSTAMINE – TAHTLIK JA
TAHTMATU KURITEGEVUS**

Magistritöö

Õppekava Ärirahandus ja majandusarvestus

Peeriala Audiitortegevus

Juhendaja: Jaan Alver, PhD

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varem ainepunktide saamiseks. Töö pikkus on 16 797 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Eliis Kahlo

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 153327TARM

Üliõpilase e-posti aadress: eliis@kahlo.ee

Juhendaja: Jaan Alver, PhD:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. ETTEVÕTLUSEGA ALUSTAMINE	8
1.1. Ettevõtlusest üldiselt	8
1.2. Ülevaade enam levinud toetustest ja laenudest ettevõtlusega alustamisel.....	12
1.3.1 Eesti Töötukassa Ettevõtlusega alustamise toetus.....	13
1.3.2 EAS-i starditoetus.....	16
1.3.3 KredEx-i stardilaen.....	19
2. VEAD JA PETTUSED MIKRO- JA VÄIKEETTEVÕTETES.....	21
2.1. Ettevõtjate arusaam raamatupidamisest, algdokumentidest ning aruannetest	21
2.2. Teadmatusesest tingitud vead ja pettused	26
2.3. Tehingute varjamisest tingitud vead ja pettused	36
2.4. Töösuhete ning tööjõumaksudega seotud vead ja pettused	39
2.5. Maksudega seotud vead ja pettused.....	53
2.6. Raamatupidajate ja raamatupidamisteenuse osutajate kompetentsus.....	57
KOKKUVÕTE	60
SUMMARY	62
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU.....	65
LISAD	68
Lisa 1. Kiirmenetluse põhikiri	68
Lisa 2. Töötasu fikseeritud brutopalga korral.....	72
Lisa 3. Töötasu fikseeritud netopalga korral (rakendatakse tulumaksuvaba osa)	73
Lisa 4. Töötasu fikseeritud netopalga korral (tulumaksuvaba osa ei rakendata).....	74

LÜHIKOKKUVÕTE

Magistritöö pealkiri on: Ettevõtlusega alustamine – tahtlik ja tahtmatu kuritegevus.

Ettevõtlusega alustamine on Eestis kiire, lihtne ja soodne. Lihtmenetluse korras võib ettevõtjaks saada iga täisealine isik, kellel on ID kaart ning riigilõivuks vajalik rahasumma. Enam kui 90% majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest Eestis on mikro- ja väikeettevõtted.

Magistritöö uurimisprobleemiks on alustavad ettevõtjad, kel puudub ettevõtluskogemus või piisavad eelteadmised ettevõtluse korraldamiseks. Magistritöö eesmärk on juhtida tähelepanu probleemidele ja seaduserikkumistele, mida soodustab ettevõtlusega alustamise lihtsus. Magistritöö koostamisel on kasutatud autori kogutud andmeid toimunud vigadest ja pettustest äriühingutes. Magistritöös analüüsitakse juhtumeid, kus ettevõtluse korraldamisel eiratakse seaduseid. Magistritöö järelalusena teeb autor ettepaneku muuta ettevõtlusega alustamise seadustikku karmimaks.

Vastavalt Äriseadustikule valivad osanikud juhatuse, kes korraldab äriühingu tegevust, sh raamatupidamise korraldamist, ja vastutab selle eest. Kehtiv seadustik ei sätesta haridustaset, oskusi ega muid nõudeid juhatusele ega raamatupidajale (raamatupidamisteenuse pakkujale). Seega tegutseb Eestis palju ettevõtjaid ning raamatupidajaid, kellel puuduvad piisavad erialased teadmised ja oskused, mis toob kaasa palju pettusi ja vigu. Kui juhatusel pole piisavaid teadmisi näiteks raamatupidamise korraldamisest või laiemalt, ettevõtlusest, toimitakse oma äranägemise järgi, rikkudes oluliselt seadusi. Enamasti ei järgne seaduserikkumistele mingeid sanktsioone, sest Eestis ei kontrollita piisavalt ettevõtjate tegevust ning seaduste täitmist. Selline olukord on ettevõtjate hulgas kujundanud arvamuse, et raamatupidamise korraldamine on ebaoluline. Levinud on arvamus, et sisu ei ole oluline, peasi, et Maksu- ja Tolliamet oleks rahul ning aruanded tähtaegselt esitatud.

Võtmesõnad: Ettevõtlusega alustamine, toetused, raamatupidamise korraldamine, teadmatus, vead, pettused.

SISSEJUHATUS

Alates 2011. aastast on Eestis võimalik asutada osäühinguid sissemakset tegemata. Sellise seadusemuudatusega on oluliselt lihtsustatud osäühingute asutamist. Kui varem võis jääda äriühing asutamata sissemakseks vajaliku raha puuduse tõttu, siis osakapitali sissemakseta võib äriühingu lihtmenetluse korras asutada iga täisealine isik. Vaja on vaid kehtivat Eesti Vabariigi ID kaarti ning riigilõivuks vajalikku rahasummat.

Magistritöö autor, olles raamatupidamisteenust pakkuva väikeettevõtte ainuomanik ning tegevjuht, puutub iga päev kokku kümnete mikro- ja väikeettevõtete juhtide ning majandustehingutega väga erinevates tegevusvaldkondades. Käesolevas magistritöös kirjeldatud reaalsed vead ja pettused on kogutud autori poolt kaheksa aasta jooksul. Toodud näited pärinevad ligikaudu 80 ettevõtte raamatupidamistehingute kajastamisest ning suhtlustest ettevõtjatega.

Mõningaid käesolevas töös kirjeldatud näiteid ja anekdoodilaadseid juhtumeid on autoriga kooskõlastatult kasutanud ka professorid Lehte ja Jaan Alver oma raamatus „Finantsarvestus“ lehekülgedel 424-425 (kolmas täiendatud trükk, ilmunud 2017).

Magistritöö uurimisobjektiks on konkreetset vead ja pettused, mis on aset leidnud mikro- ja väikeettevõtetes. Teema on aktuaalne, sest nii alustavate kui ka veidi staažikamate ettevõtjate arusaamadest ning äriühingute majandustehingutest nähtub hulgaliselt vigu, probleeme ja pettusi, mis tulenevad peamiselt oskamatusesest ja teadmatusesest, vähem tahtmisest petta. Mõned vead ja väärarusaamad korduvad ja on muutunud ettevõtjate seas ettevõtluse loomulikuks osaks. Autor leiab, et olulistele vigadele tuleb avalikult tähelepanu juhtida ning rakendada meetmeid nende vältimiseks tulevikus.

Magistritöö eesmärk on näidete abil tõendada, et ettevõtlusega alustamine Eestis on liiga lihtne, mis toob kaasa hulgaliselt probleeme. Näidete baasil kirjeldatakse ettevõtluses rakendatu vastuolulisust seadustega. Teiseks tõendatakse näidetega, et seaduste rikkumine ettevõtjate poolt, olgu siis tahtlikult või teadmatusesest, ei too enamasti kaasa mingeid sanktsioone, sest puudub

kontroll ettevõtjate tegevuse üle. Kui seadusega on kehtestatud ettevõtjatele kohustused aruannete esitamiseks, siis kontroll aruannete sisulise õigsuse üle puudub. Majandusaasta aruannete esitamiseks kasutatav taksonoomia kontrollib vaid summade õigsust aritmeetiliselt. Raamatupidamise Toimkonna Juhend RTJ 1 sõnastab raamatupidamise aastaaruande eesmärgi: „Raamatupidamise aastaaruande eesmärgiks on anda õige ja õiglane ülevaade raamatupidamiskohustuslase finantsseisundist, majandustulemustest ja rahavoogudest“ (RTJ 1, 2016).

Äriühingute asutamise lihtsus on Eestile loonud positiivse maine. Maailmapanga analüüsi kohaselt oli Eesti 2016. aastal 190 riigi hulgas kaheteistkümnendal kohal ettevõtlusega alustamise lihtsuse poolest. Autori arvates ei ole seadusandjad kursis ettevõtluse alustamise lihtsuse tõttu kaasnevate probleemidega.

Magistritöös kasutatud näited peaksid ainest andma seadustiku muutmiseks sel määral, et äriühingu majandustehingute eest vastutaval isikul (juhatuse liikmel, kes sageli on ka osanik) peaks olema erialane haridus või eelteadmised, mis võimaldaksid tal seaduspäraselt ettevõtlusega tegelda. Samuti leiab autor, et raamatupidajal (*resp.* raamatupidamisteenuse osutajal) peaks olema erialane haridus või kutsetunnistus.

Magistritöö koosneb kahest põhipeatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade ettevõtlusega alustamisest, ettevõtlusest üldiselt ning enam levinud toetustest ja laenudest ettevõtlusega alustamisel.

Teises peatükis käsitletakse detailsemalt vigu ja pettusi mikro- ja väikeettevõtetes. Peatükkides käsitletakse ettevõtjate arusaama raamatupidamisest, algdokumentidest ja aruannetest. Käsitletakse mitmesuguseid teadmatuses, samuti tehinguandmete varjamisest tingitud, tööjõumaksudega ja üldiseid maksudega seotud, samuti raamatupidajate ning raamatupidamisteenuse osutajate ebakompetentsusest tulenevaid vigu ja pettusi.

Magistritööd on tõenäoliselt huvitav lugeda laiemal üldsusel sh raamatupidajatel, ettevõtjatel, audiitoritel ning seadusloomes osalejatel. Töös on kirjeldatud juhtumeid, mis võivad esmapilgul tunduda absurdseid ja anekdoodilaadseid. Kõik kirjeldatud juhtumid on seotud konkreetse äriühingu või isikuga. Toodud näited on seotud seaduserikkumistega, mida ei ole avastatud või millele ei ole

tähelepanu pööratud ning mis on saanud võimalikuks tänu ettevõtluse lihtsusele ja järelevalve puudumisele Eestis.

Autor tänab juhendajat Jaan Alverit, kelle abil töö valmis. Samuti tänab autor kõiki koostööpartnereid, kellega seotud juhtumeid on töös analüüsitud.

1. ETTEVÕTLUSEGA ALUSTAMINE

1.1. Ettevõtlusest üldiselt

Eesti Vabariigis on loodud võimalus igal Eesti ID kaarti omaval täisealisel isikul asutada lihtmenetluse korras äriühing ning seejärel alustada ettevõtlusega. Alates 01.01.2011 jõustus Eestis Äriseadustiku muudatus, mille § 140¹ kohaselt võib osaühinguid asutada osakapitali sissemakseid tegemata (ÄS RT I, 2017). Mainitud seadusemuudatuse eesmärk on olnud ettevõtluskeskkonna soodustamine. Lihtsam, kiirem ja soodsam viis ettevõtlusega alustamiseks peaks kaasa aitama varimajanduse ning töötuse vähenemisele, looma juurde töökohti, elavdama majanduskeskkonda, tooma riigile täiendavat maksutulu ning vähendama riigi kulutusi töötutega seotud toetustele ning teenustele.

Maailmapank (*The World Bank*) väljastab igal aastal aastaaruande, kus analüüsitakse majandustegevust ja seda reguleerivaid õigusakte 190 riigis üle maailma. Ülevaade „*Doing Business 2017, Equal Opportunity for All*“ analüüsib kümmet valdkonda majanduses, sh ettevõtlusega alustamist, ehituslubadega tegelemist, elektrienergia ostmist, vara registreerimist, krediidi saamist, väikeinvestorite kaitset, maksude tasumist, piiriülest kauplemist, lepinguõigust ning maksejõuetust. *Doing Business* analüüsidest käsitletakse ka tööturu reguleerimist, kuid näitajaid ei ole arvestatud 2017. aasta pingerea koostamisel.

Analüüsi tulemusel on koostatud edetabel, mille kohaselt oli Eesti 01.06.2016 seisuga maailma 190 riigi hulgas kaheteistkümnendal kohal ettevõtlusega alustamise lihtsuse poolest. Põhja-Euroopa riikidest edestasid Eestit Taani (3. kohal) ja Norra (6. kohal), kuid Eestile järgnesid Soome (13. kohal), Läti (14. kohal), Leedu (21. kohal). (The World Bank, 2016)

Autori arvates on ettevõtlusega alustamise soodustamine Eestis endaga kaasa toonud positiivsete külgede kõrval ka mitmesuguseid teadmatuset, oskamatuset ning osalt pahatahtlikkusest

tulenevaid seaduserikkumisi. Seni kuni ettevõtte pole sattunud näiteks Maksu- ja Tolliameti või mõne muu ametkonna huviorbiiti, ei kaasne seaduserikkumistega ka mingeid sanktsioone.

Ajakirjanduses on avaldatud mitmesuguseid seisukohti ja soovitusi ettevõtluse elavdamiseks Eestis. Autori arvates ei osata ette näha paljusid probleeme, maksuriske ning petuskeeme, mis tulenevad alustavate ettevõtjate teadmatusest, oskamatuses ja vahel ka pahatahtlikkusest.

Raamatupidamise seaduse § 3 lg 14 ja lg 15 defineerivad mikro- ja väikeettevõtja järgmiselt:

- Mikroettevõtja – osahing, kelle näitajad vastavad aruandeaasta bilansipäeval kõikidele järgmistele tingimustele: varad kokku kuni 175 000 eurot, kohustised ei ole suuremad kui omakapital, üks osanik, kes on ka juhatuse liige, ja kelle müügitulu on aruandeaastal kuni 50 000 eurot;
- Väikeettevõtja – Eestis registreeritud äriühing, kes ei ole mikroettevõtja ja kelle näitajatest võib aruandeaasta bilansipäeval vaid üks ületada järgmisi tingimusi: varad kokku 4 000 000 eurot, müügitulu 8 000 000 eurot ja keskmine töötajate arv aruandeaasta jooksul 50 inimest.

Statistikaameti andmete alusel oli Eestis 2016. aastal registreeritud 120 450 majanduslikult aktiivset äriühingut, neist 112 777 äriühingus töötas vähem kui 10 töötajat (Eesti Statistikaamet). Võib eeldada, et valdav osa vähem kui kümne töötajaga ettevõtetest kuulub mikro- või väikeettevõtte kategooriasse.

Kokku moodustas 2016. aastal vähem kui kümne töötajaga ettevõtete arv kõikidest äriühingutest Eestis 93,6%. Sellest statistikast ei ole kahjuks võimalik eristada ettevõtteid, mis on asutatud osakapitali sissemakseta, samuti ei ole Statistikaameti andmete põhjal võimalik eristada juriidilistele ja füüsilistele isikutele kuuluvaid ettevõtteid.

Viimase kümnendi jooksul on äriühingute arv Eestis kahekordistunud. Statistikast nähtub, et enam kui kümne töötajaga ettevõtete arv on muutunud vähe.

Tabel 1. Statistilisse profiili kuuluvad ettevõtted töötajate arvu ja tegevusala (EMTAK 2008) järgi

Periood / töötajate arv	2011	2012	2013	2014	2015	2016
250 ja enam	165	173	182	191	195	196
50–249	1 114	1 115	1 126	1 162	1 200	1 184
10–49	5 533	5 705	5 793	5 874	6 281	6 293
vähem kui 10	97 021	101 891	105 659	106 538	109 722	112 777
Ettevõtteid kokku	103 833	108 884	112 760	113 765	117 398	120 450

Allikas: Statistikaamet (2017)

Äriregistri andmetel oli 01.10.2017 seisuga Eestis registreeritud 211 816 äriühingut sh 170 955 osaühingut. Seega moodustab osaühingute arv kõikidest äriühingutest 80%. Oktoobris 2017 kanti registrisse täiendavalt 2034 äriühingut sh 1745 osaühingut, kellest 80,74 % ehk 1409 asutati sisse makseta. Oktoobris 2017 kustutati registrist 443 äriühingut, kellest 234 olid osaühingud, neist omakorda 53 oli asutatud sisse makseta. Pankrotistunud ettevõtjaid oli oktoobris 2017 kokku 16, neist 14 osaühingut (Äriregister, 2017).

Võrreldes Statistikaameti andmeid majanduslikult aktiivsete äriühingute ning Äriregistri andmeid kõikide registreeritud äriühingute kohta nähtub, et vaid veidi enam kui pooled kõikidest äriühingutest on majanduslikult aktiivsed. Majanduslikult aktiivsetest äriühingutest omakorda 98% on mikro- ja väikeettevõtjad.

Mikro- ja väikeettevõtete ebakorreksetele majandustehingutele ning selliste tehingute süstemaatilisele jätkumisele annab oma panuse Eesti seadustik. Nimelt ei sätesta ükski normdokument, et äriühingu osanikul, juhatuse liikmel, raamatupidajal või raamatupidamisteenuse osutajal peaks olema erialane haridus või kutsetunnistus. Majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse § 3 (1) defineerib termini „majandustegevus“ järgmiselt: „Majandustegevus on iga iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga ja püsiv tegevus, mis ei ole seadusest tulenevalt keelatud“ (MsÜS).

Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium haldab Majandustegevuse Registrit (MTR), kus peetakse arvestust ettevõtete üle, kes tegutsevad erinõuetega tegevusaladel, millega kaasneb loa- ja teatamiskohustus. Nende ettevõtete tegevust reguleerivad täiendavalt mitu seadust ja muud õigusakti, mis käsitlevad tingimusi erinõuetega tegevusaladel tegutsevatele äriühingutele. Erinõuetega tegevusalade hulka kuuluvad ehitus, energeetika, finantsteenused, haridus,

hasartmängud, info- ja sideteenused, kaubandus, keskkond, meedia, muinsuskaitse, põllumajandus, relvaohutus, sotsiaalhoolekanne, tervishoid, transport, turism, turvateenused, tööstus ja tööturuteenused. Näiteks finantsteenuste osutaja tegevusluba on nõutud järgmistel tegevusaladel (Finantsteenuse osutaja tegevusluba, 2017):

- Finantseerimisasutusena (sh laenu- ja liisinguandjana) tegutsemine;
- Usaldusfondide ja äriühingute teenuse osutamine;
- Valuutavahetusteenuse osutamine;
- Alternatiivsete maksevahendite teenuse osutamine;
- Pandimajateenuse osutamine;
- Väärismetalli, väärismetalltoodete või vääriskivide kokkuost või hulgimüük.

Täpsemad nõuded finantsteenuste osutajatele on sätestatud Majandustegevuse seadustiku üldosa seaduses ning Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduses (MsüS, RahaPTS). Mainitud regulatsioonid ei sätesta aga nõudeid raamatupidamisteenuse osutajale, kellel peaks olema töö keerukusele vastav erialane haridus või kutsetunnistus. Sisuliselt võib igaüks töötada raamatupidajana või osutada mõne ettevõtte kaudu raamatupidamisteenust. Oluline on vaid järgida kehtivaid õigusakte, kuid viimaste eiramise korral puudub sisuline kontroll ettevõtete ning nende tegevuse üle. Ainus distsiplineeriv ametkond on Maksu- ja Tolliamet, kes ettevõtelt kogutud andmete sh mitmesuguste deklaratsioonide alusel teeb vajadusel uurimistoiminguid, kontrollib dokumentide õigsust ning tehingute tõepärasust.

Juhuks, kui ettevõtet peaks tabama ükskõik mis põhjusel (halb äriõnn, valed juhtimisvõtted vms) makseraskused või pankrot, puuduvad Eestis sisuliselt sanktsioonid, mis keelaksid sellistel ettevõtjatel tegevust jätkata. Erandiks on vaid isikud, kelle suhtes on kehtestatud ärikeeld. Enamasti asutavad raskustesse sattunud äriühingu osanikud uue äriühingu, mis jätkatab tegevust nõ „puhtalt lehelt“. Seadused seda ei keela. Probleemne äriühing aga jäetakse lihtsalt seisma, sest kui teatud perioodi jooksul maksudeklaratsioone ning majandusaasta aruandeid ei esitata ning ametlikele kirjadele ei vastata, kustutatakse äriühing registrist. Juhul, kui ei alustata kriminaalmenetlust, jäävad ettevõtte võlad ja kohustised lihtsalt katmata.

Autorile teadaolevalt ei ole sama teemat varem süvitsi uuritud. Küll aga on Tallinna Tehnikaülikoolis 2009. aastal kaitsnud Marit Sonn ja Raili Särğava magistritöö teemal „Arvestusalased elektroonilised foorumid – nende olemus ja kasutamise populaarsus. Mida Eesti raamatupidajad ei tea?“ (Sonn, Särğava, 2009). Mainitud töös on uuritud arvestusala valdkonnaga

seotud populaarsemaid internetifoorumeid, neis käsitletud teemasid ning esitatud küsimusi. Viidatud magistritöö peaesmärk oli välja selgitada Eesti raamatupidajate keskmine teadmiste tase, samuti raamatupidajatele enam probleeme ja küsimusi tekitavad teemad ning neile lahenduste leidmise võimalused foorumitest.

1.2. Ülevaade enam levinud toetustest ja laenudest ettevõtlusega alustamisel

Ettevõtlusega alustamist soosivad organisatsioonid (näiteks Eesti Töötukassa, EAS, pangad), kes pakuvad stardi- ja kasvutoetusi, samuti mitmesuguseid spetsiifilisi toetusi vastavalt ettevõtte tegevusvaldkonnale. Pakutavad toetused on täiendavaks ahvatluseks oskamatutele ettevõtjatele. Sageli kasutatakse toetusena saadud raha ebasihipäraselt või taotletakse toetust olukorras, kus ettevõtte seda tegelikult ei vaja. Leidub isikuid, kes asutavad äriühinguid ja taotlevad toetusi ainult sellepärast, et „midagi kusagil jagatakse“, andmata endale aru kas toetust tegelikult vajatakse ning kas suudetakse täita kohustusi, mis kaasnevad toetuse tingimustega.

Näitena võib tuua äriühingu, kes soovis taotleda toetust, kuid äriühingu EMTAK kood ei vastanud toetusmeetmetes nõutule. Seetõttu soovis ettevõtte muuta EMTAK koodi, teadmata kuidas EMTAK koodi muutmise protsess tegelikult toimub. EMTAK koodi olnuks vaja muuta seetõttu, et toetuse andjale tõendada ettevõtte senist tegevust konkreetsel tegevusalal finantsaruannete tasandil. Seejuures jäi ettevõtjal tähelepanuta, et tema senine tegevusala nõudis tegevusluba, mis oli tal olemas ning vastas senisele EMTAK koodile. Ka uus EMTAK kood nõudis tegevusluba, mis ettevõtjal puudus. Seetõttu ei oleks ainult EMTAK koodi muutmine olnud piisav, et kvalifitseeruda toetuse taotlemisel. EMTAK koodi muutmisel oleks aga tekkinud vastuolu senisel tegevusalal jätkamisega.

Töötutele korraldatakse mitmesuguseid koolitusi, sh koolitusi äriplaanide koostamiseks, mille eesmärk on hilisem toetuse taotlemine mõnest struktuurifondist. Ka noortele on suunatud projekte ettevõtlusega alustamiseks. Maakondades toimivad mitmesugused ühendused (näiteks Ettevõtlus- ja Arenduskeskused), kes aitavad tegusatel inimestel nende ideid ellu viia ning toetusi ja laene taotleda. Pangad pakuvad alustavatele ettevõtjatele soodustusi ning laenukoode.

Tuginedes faktidele, väidab autor, et alustavatel ettevõtjatel puuduvad sageli algteadmised õiguse ning ettevõtluse alustest. Häta jäädakse paljudes valdkondades sh suhtlemisel Maksu- ja

Tolliameti ning teiste ametkondadega. Ettevõtjatel puuduvad algteadmised töösuhete valdkonnas ning puudu on korrektse asjaajamise oskusest äripartneritega. Loetletud väiteid on tõendatud käesoleva töö järgnevatel jaotistes mitmesuguste näidetega.

1.3.1 Eesti Töötukassa Ettevõtlusega alustamise toetus

Eesti Töötukassast on võimalik taotleda ühekordset toetust 4474 eurot ettevõtlusega alustamiseks. Toetust saavad taotleda töötu või töötusijana registreeritud isikud, kes on täisealised, läbinud ettevõtluskoolituse või kellel on kutse- või kõrgharidus majanduse alal või ettevõtluskogemus (Eesti Töötukassa, 2017). Omafinantseeringut taotlejalt ei nõuta. Toetuse eesmärk on motiveerida ja toetada ettevõtlusega alustamist töötute hulgas.

Kui isikul ei ole vastavat haridust või varasemat ettevõtluskogemust, pakub Eesti Töötukassa 56-tunnist koolitusprogrammi, mille läbimise järel on isikul võimalik kvalifitseeruda toetuse taotlejaks. Koolitusprogramm sisaldab algteadmisi ettevõtluse olemusest, äriidee analüüsist, äriplaani koostamisest, turundusest, finantsplaneerimisest, raamatupidamisest, maksundusest, tööõigusest ning töötervishoiu ja tööohutuse nõuetest. Toetuse taotlemiseks on vaja koostada äriplan, lisada taotleja avaldus ja CV ning dokumendid, mis tõendavad erialast haridust või varasemat ettevõtluskogemust (Eesti Töötukassa, 2017).

Toetuse taotlemiseks nõutud äriplaanis tuleb kirjeldada pakutavat toodet või teenust. Analüüsides tõendatakse, et alustav ettevõtte suudab kavandatud tegevusega turule siseneda, konkurentsipüsima jääda, luua ja säilitada planeeritud arvu töökohti ning teenida kasumit.

Tavaliselt on toetust taotlev isik mingi eriala spetsialist või oskustöölaine. Autori arvates ei ole tõsiseltvõetav, et ettevõtluskogemusega isik, kes on varem kokku puutunud vaid oma kindla tööpetsiifika, suudab 56-tunnise koolituse järel tulla toime ettevõtte juhtimisega. Seejuures kattes kõik valdkonnad, samal ajal ise tooteid või teenuseid pakkudes.

Autori arvates on Eesti Töötukassa pakutav 56-tunnine koolitusprogramm liiga pealiskaudne, et ettevõtluskogemusega isikuid suunata iseseisvaks ettevõtjaks. Ettevõtluse alustamise toetuse tingimused on sätestatud Tööturuteenuste ja -toetuste seaduses, kus muuhulgas sätestatakse ka toetuse saaja aruandluskohustus Eesti Töötukassa ees (TTTS RT I, 29.06.2017, 10).

Pakutava toetuse peamine eesmärk on autori arvates uute töökohtade loomine, sh töötute arvu vähendamine. Selle tulemusel vabaneb Eesti Vabariik kohustusest garanteerida töötutele sotsiaalseid tagatisi (rahalised toetused, nõustamine, koolitused ja ümberõpe, ravikindlustus jms). Seejuures puudub autori arvates piisav kontroll ja järelevalve toetuse saanute üle.

Toetust saanud isikul on kohustus Eesti Töötukassale esitada aruanne kahel korral toetuse väljamaksele järgneva aasta jooksul, millega tõendatakse saadud toetuse sihtotstarbelist kasutamist ning äriplaanis prognoositud eesmärkide saavutamist. Lisaks peab toetuse saaja võimaldama Eesti Töötukassal tutvuda ettevõtluse alustamise toetuse sihtotstarbelist kasutamist tõendavate dokumentidega kolme aasta jooksul toetuse ülekandmisest ja teostada paikvaatlust oma tegevuskohas kahe aasta jooksul toetuse ülekandmisest (Eesti Töötukassa, 2017).

Autor on kirjalikult pöördunud Eesti Töötukassasse täpsemate andmete saamiseks seoses Ettevõtluse alustamise toetusega. Tagasiside on väljastanud e-kirja teel Eesti Töötukassa analüüsiosakonna juhataja Margit Paulus (Eesti Töötukassa, 2017). Tagasisidest selgus, et väljastatud Ettevõtluse alustamise toetuste hulk on leitav Eesti Töötukassa kodulehel asuvast dokumendist (Eesti Töötukassa, 2017).

Perioodil 2011–2017 on toetust saanute hulk ning toetuste kogusumma järgmised:

Tabel 2. Ettevõtluse alustamise toetused aastatel 2011–2017

Periood	Toetuste arv	Toetuse summa kokku (€)
2011	498	1 763 348
2012	608	2 307 795
2013	499	1 629 961
2014	439	1 781 311
2015	409	1 744 192
2016	401	...
Jaanuar kuni oktoober 2017	406	...

Allikas: Eesti Töötukassa, 2017

Eesti Töötukassa esindaja Margit Pauluse sõnul on Ettevõtluse alustamise toetuse peamised tagasinõudmise põhjused järgmised:

- 1) Toetuse saaja sooviavalduse alusel. Toetuse saaja esitab vastavasisulise avalduse toetuse tagasimaksmiseks. Põhjuseks on enamasti tööle asumine. Sooviavaldus esitatakse enamasti esimesel aruandlusperioodil.

- 2) Toetuse saaja ei ole alustanud äriplaani järgse majandustegevusega kuue kuu jooksul alates toetuse laekumisest (ning tal puudub selleks mõjuv põhjus) ega ole olenemata põhjusest ettevõtlusega alustanud ka 12 kuu möödumisel toetuse pangakontole ülekandmise päevast.
- 3) Toetuse saaja ei esita toetuse kasutamise aruandeid ega toetuse kasutamist tõendavaid kuludokumente.
- 4) Toetust ei ole kasutatud sihtotstarbeliselt vastavalt äriplaanis taotletud ja toetuse otsuses toodud nimistule (sh maksumusele). Lubatud on toetuse kasutamisel teha muudatusi, kuid kõik muudatused tuleb eelnevalt Töötukassaga kooskõlastada.
- 5) Toetust ei ole selle kasutamise perioodi lõpuks kasutatud. Toetuse kasutamise periood on üks aasta alates selle laekumisest toetuse saaja pangakontole. Toetuse kasutamata osa (kuludokumentidega tõendamata osa) tuleb toetuse saajal tagastada.

Autor on kokku puutunud vähemalt kolme pettusejuhtumiga, mis on seotud Eesti Töötukassa antud Ettevõtluse alustamise toetusega. On juhtumeid, kus ettevõtte ei vaja tegelikult põhivahendeid, mille soetamiseks toetust taotletakse või ei kavatse hakata pakkuma teenuseid, mida äriplaanis kirjeldatakse. Näiteks sai toetust iluteenuseid pakkuv ettevõtja. Äriplaani kohaselt saadi toetus põhivahendite soetamiseks. Ettevõtja soetas planeeritud põhivahenditest vaid väikese osa. Ülejäänud sihtotstarbeliselt saadud raha kasutati ettevõtlusega mitteseotud eesmärkidel. Autorile teadaolevalt ettevõtja küll tegutses lühiajaliselt planeeritud tegevusalal, kuid mitte sellises mahus, mis oli kajastatud äriplaanis. Eesti Töötukassale esitatud aruannetesse kirjutati tulude ja kulude andmed vastavalt äriplaanis prognoositule, millel ei olnud seost ettevõtte tegelike majandustulemustega. Suuremaks probleemiks osutus planeeritud vara soetamise tõendamine, sest paljusid äriplaanis kajastatud investeeringuid ei tehtud. Kuna Eesti Töötukassale oli vaja esitada lisaks aruannetele ka vara soetamist tõendavate algdokumentide koopiaid, siis ettevõtja hankis fiktiivsed ostuarved äriühingutelt, kus sarnaseid tooteid müüakse. Üks tarnija nõustus fiktiivse arve väljastama tingimusel, et talle maksti arvel kajastatud summast käibemaksu osa. Kõik näilised tehingud olid vormistatud sularahatehingutena. Eesti Töötukassa aktsepteeris kõiki esitatud dokumente. Ettevõtte tegevus lõppes teisel tegevusaastal.

Autorile teadaolevalt on kaks toetust saanud ettevõtjat küll soetanud põhivahendeid, mis olid äriplaanis kajastatud, kuid ostetud seadmed müüdi mitteametlikult edasi. Mõlemal juhul oli tegemist elektritööde valdkonnas tegutsevate ettevõtjatega ning toetust taotleti tööriistade soetamiseks. Mõlemad ettevõtted hakkasid küll tegutsema ning aruannete esitamine Eesti Töötukassale ei osutunud probleemiks. Üks neist alustas tegevust planeeritud tegevusalal, teine

planeeritust erineval tegevusalal. Äriplaanis kavandatud põhivahendid olid ostetud, seega olid olemas ostudokumendid ning nende tasumist tõendasid pangaülekanDED. Ühel neist ettevõtetest piirdus Eesti Töötukassa järelvalveperiood esimese tegevusaastaga ning ainult aruannete esitamisega. Teine ettevõtte aga sattus juhuvalimisse ning pidi oma tegevuse kohta aruandeid esitama ka pärast esimest tegevusaastat. Ettevõtte juht oli sihtotstarbelise toetuse eest soetatud põhivahendid müünud. Müügitehingut ei kajastatud ettevõtte raamatupidamises, seega kajastusid põhivahendid jätkuvalt ettevõtte aruannetes.

Eesti Töötukassa soovis teostada paikvaatluse, et kontrollida põhivahendite olemasolu. Äriühingu juht palus paikvaatlusest loobuda väites, et seadmed asuvad objektil, kuhu kõrvalistel isikutel ei ole lubatud siseneda. Kompromissina lubas ettevõtte juht esitada fotod põhivahenditest, millega Eesti Töötukassa esindaja nõustus. Seejärel pöördus ettevõtte juht samasuguseid põhivahendeid müüvasse kauplusesse, kus pildistas ükshaaval kaupluse põrandale asetatud samasuguseid seadmeid. Fotod edastati Eesti Töötukassale, kus ei tekkinud vähimatki kahtlust ettevõtte tegevuses ning andmete tõepärasuses. Kirjeldatud tegevus õnnestus autori arvates ebapiisavate kontrolliprotseduuride tõttu.

Autori arvates tõendavad toodud näited, et sugugi kõik Eesti Töötukassa väljastatud Ettevõtluse alustamise toetused ei ole antud tegelikele abivajajatele. Ka kontrollimeetmed ei ole piisavalt tõhusad.

1.3.2 EAS-i starditoetus

EAS pakub alustavatele ettevõtjatele, kelle ettevõtte asutamisest ei ole möödunud rohkem kui 24 kuud, starditoetust kuni 15 000 eurot. Ettevõtte omafinantseering peab olema vähemalt 20% projekti maksumusest.

EAS-i Starditoetuse tingimused ja kord on kehtestatud väliskaubandus- ja ettevõtlusministri määrusega (RT I, 18.11.2016, 9). Toetus on suunatud eelkõige äriühingutele, kelle eesmärk on pakkuda teenuseid rahvusvahelisel turul ning luua täiendavaid töökohti. Toetuse taotlemiseks on kehtestatud kindlad kriteeriumid nii planeeritavale müügitulule, töötajate arvule kui ka ettevõtte kasvupotentsiaalile.

EAS-i Starditoetuse taotlemine on võrreldes Eesti Töötukassa pakutava Ettevõtluse alustamise toetusega mõnevõrra keerulisem, mis loob suurema eelduse, et toetust saavad need ettevõtted, kes

reaalselt suudavad püstitatud eesmärkideni jõuda. Toetuse taotlejal on kohustus osaleda eelnõustamisel, kus selgitatakse toetuse taotlemise nõudeid ning antakse vestluse ning täiendavate dokumentide analüüsimise tulemusel eelhinnang ettevõtja äriideele.

EAS-i Starditoetus erineb Eesti Töötukassa Ettevõtlusega alustamise toetusest ka selle poolest, et toetust taotlev äriühing võib olla asutatud ja tegutsenud kuni 24 kuud ning juriidiliste isikute osalus selles ettevõttes ei või olla suurem kui 25%. Kui äriühing on juba oma tegevusega alustanud, tulevad kasuks olemasoleva tegevuse kirjeldus, analüüs ning majandustulemused, mis aitavad tõendada tulevikuks püstitatud eesmärkideni jõudmise tõenäosust. Ettevõtte potentsiaali aitavad lisaks äriplaanile ja varasemale tegevusele tõendada ka koostööpartneritega sõlmitud lepingud ning muud materjalid läbirääkimiste või eelkõikulepete sõlmimise kohta.

Muuhulgas on oluline Starditoetuse määruse § 13 „Nõuded taotlejale“, millega sätestatakse detailsed nõuded ning piirangud osanikele ja juhatuse liikmetele teistes samal tegevusalal tegutsevates ettevõtetes osalemiseks (RT I, 18.11.2016, 9). Nimetatud nõuded on olulised eelkõige seetõttu, et toetuse saajad oleksid ka reaalselt antud tegevusalal alustavad ettevõtjad, mitte ei jõuaks toetus samas valdkonnas tegutsevate ettevõtjate uutesse äriühingutesse.

Nõuetele vastavust kontrollitakse EAS-is põhjalikult kõikide taotlejate taustauuringu abil. Projekti abikõlblikkuse periood on üks aasta, mille järel tuleb EAS-ile esitada lõpparuanne ning tõendada, et toetust saanud äriühing on saavutanud kõik äriplaanis seatud eesmärgid antud perioodil (Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, 2017).

Perioodil 2011–2017 EAS-i starditoetust saanute arv ning toetuste summad on toodud Tabelis 3:

Tabel 3. Välja antud EAS-i starditoetused aastatel 2011–2017

Periood	Toetuste arv	Maksimaalne toetuse summa (€)	Toetuse summa kokku (€)
2011	253	7 000	1 624 810
2012	411	7 000	2 472 186
2013	253	5 000	1 182 864
jaanuar kuni september 2014	278	5 000	1 310 099
2015	44	15 000	614 144
2016	105	15 000	1 525 375
jaanuar kuni oktoober 2017	86	15 000	1 257 071

Allikas: Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, 2017, Autori arvutused

Kuna Starditoetuse maksimaalne summa ja tingimused on aastate jooksul muutunud, ei saa toodud tabeli põhjal teha olulisi järeldusi. Starditoetuse taotlejate arvu on mõjutanud maksimaalse summa muutumine. Kuna EAS-i Starditoetust saanud äriühingute arv on väiksem kui Eesti Töötukassast Ettevõtluse alustamise toetuse saajate arv, võib järeldada, et EAS-i Starditoetuse taotlemise tingimused ja kord on rangemad.

Taotlejate arvu on mõjutanud ka Starditoetuse tingimuste muudatus, mis jõustus aastal 2015. Kuni 2014. aastani oli kaks toetuseliiki: Starditoetus summas kuni 5000 eurot ning Kasvutoetus summas kuni 32 000 eurot. Alates aastast 2015 on need kaks toetuseliiki Starditoetuse nime all, mille maksimaalne summa on kuni 15 000 eurot. Muudatuse mõjul on Starditoetuse taotlejale esitatavad kriteeriumid karmistunud, mis välistab vähese kasvupotentsiaaliga ettevõtjatel toetuse taotlemise.

Autor on mitmel korral kokku puutunud EAS-i Starditoetust taotlenud ettevõtjatega ning veendunud, et nõuete täitmist kontrollib EAS põhjalikult. Ühel juhul oli Starditoetust saanud ehitusvaldkonnas tegutsev äriühing. Abikõlblikkuse perioodi (1 aasta) lõppedes olid EAS-ile esitatud korrektsed dokumendid ning projekt lõpetati. Ligikaudu kaks aastat hiljem sattus sama äriühing juhuvalimi tulemusel uuesti järelkontrollitavate ettevõtete hulka. EAS-i esindaja kontrollis uuesti kogu projektiga seotud dokumentatsiooni ning teostas ettevõtte tegevuskohas paikvaatluse, veendumaks, et toetuse abil soetatud põhivahendid täidavad püstitatud eesmärgi. Kuna äriühing oli seatud eesmärgid täitnud, toetuse abil soetatud põhivahendid olid realselt olemas ning osalesid tööprotsessis, samuti ei rikutud kehtestatud nõudeid, menetlus lõpetati.

Teisel juhul taotles Starditoetust ettevõtja, kes oli ühele enda ettevõttele juba Starditoetuse saanud. Ettevõtja oli asutanud uue äriühingu ning näidanud tegevusalaks EMTAK-i järgi esimesest ettevõttest erineva tegevusala. Kaudselt olid tegevusalad siiski seostatavad ning omanik sama füüsiline isik. EAS-is analüüsiti põhjalikult äriplaani ning taotlust, kuid toetuse andmisest keeldumise põhjuseks sai siiski samale ettevõtjale kuuluv varem toetust saanud äriühing.

Autori arvates on EAS-i rakendatavad meetmed toetuste andmisel ning järelkontrollide läbiviimisel piisavalt tõhusad.

1.3.3 KredEx-i stardilaen

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium on 2001. aastal loonud sihtasutuse KredEx, mis on finantsasutus ja pakub laene, riskikapitali, krediidikindlustust ning riigi garantiiga tagatise. KredExi pakutavaid laenutooteid vahendavad Eestis tegutsevad pangad (Citadele Bank, Luminor, SEB Pank, Swedbank, Versobank ja Tallinna Äripank). KredExi pakutava stardilaenu maksimaalne summa on 100 000 eurot. Kuni poolt laenusummast on lubatud kasutada käibevahendite rahastamiseks. (KredEx, 2017).

Stardilaenu taotlemiseks on soovitatav osaleda nõustamisel maakondlikus arenduskeskuses. Taotleja peab koostama äriplaani ning finantsprognoosid. Tagatisena piisab enamasti laenusaja füüsilisest isikust omaniku käendusest, millega garanteeritakse 80% ettevõtte poolt pangale tagastamata laenu põhiosast (KredEx, 2017).

KredExi pakutav Stardilaen on suunatud kuni kolme aasta vanustele ettevõtetele. Laenu eesmärk on investeringute ja käibevahendite rahastamine, kui ettevõttel ei ole piisavalt tagatise või senine tegevus ei anna piisavat ülevaadet pankadele muude laenutoodete taotlemiseks (KredEx, 2017).

Autor on kokku puutunud ettevõttega, kes taotles KredEx-i Stardilaenu oma kodupanga vahendusel. Kuna tegemist on laenu, mitte tagastamatu abiga, on Stardilaenu taotlemine praktikas oluliselt lihtsam kui Eesti Töötukassa ja EAS-i toetuste taotlemine. Lisaks garanteeritakse laenu eraisiku käendusega, mis vähendab laenuandja riske. Pangale piisas äriplaanist, mis oli paari-kolme leheküljeline põgus ülevaade ettevõtte senisest tegevusest ning tulevikuplaanidest. Lisadokumendina esitati kolme aasta finantsprognoosid. Laenu taotlemisel ei nõutud investeringute maksumuse tõendamist hinnapakkumiste ning eellepingute näol, samuti ei nõutud esitatud äriplaanis põhjalikku turuülevaadet, konkurentide ja klientide analüüsi. Ettevõtte sai kiirelt ning oluliste takistusteta Stardilaenu. Tegemist oli omakasupüüdlike ettevõtjatega, kes saanud laenu eest ei laiendanud oma olemasolevat ettevõtet nii nagu äriplaani ja laenulepingu ette nägid. Saadud raha laenati edasi samale omanike ringile kuuluvale teisele ettevõttele. Selline tegevus aga ei olnud panga ja äriühingu vahel sõlmitud laenulepingu kohaselt lubatud. Teine ettevõtte jagas laenu raha kaheks, ligikaudu 40% saadud laenu rahast kasutati luksusmaasturi ostmiseks, mis ei olnud selle ettevõtte tegevuse seisukohalt vajalik investering ega kajastunud ka alguses äriplaanis. Ülejäänud ca 60% laenu rahast investeeriti plaanipäraselt uue tegevuskoha käivitamiseks, mida tehti teise äriühingu kaudu. Lepingut rikuti eelkõige selles osas, et pangalt laenu saanud ettevõtte

ei laiendanud oma tegevust ise nii nagu see oli kavandatud, vaid laenas saadud raha edasi. Samuti ei kasutatud kogu laenuna saadud raha eesmärgipäraselt, nii nagu kirjeldatud äriplaanis.

Kui laenu saamisest oli möödunud aasta, esitas pank järelepärimise ettevõtte tegevuse ning äriplaani täitmise kohta. Pangalt laenu saanud ettevõtte esitas finantsaruanded, millelt oli selgelt näha, et saadud laen on edasi laenatud. Samuti võis aruannetest välja lugeda, et ettevõtte põhivahendite ning müügitulu maht ei ole kasvanud selles ulatuses, nagu äriplaan ette nägi. Seega oli ilmselge, et äriplaanis kavandatud laienemist ei olnud toimunud. Kuna pangalt laenu saanud ettevõtte oli korrektselt tasunud graafikujärgseid makseid pangale, ei pidanud pank lepingu rikkumist probleemiks. Pank ei esitanud küsimusi selle kohta, miks äriplaan ei rakendunud. Autori arvates tõendab käesolev näide kontrollimeetmete ebatõhusat rakendamist.

2. VEAD JA PETTUSED MIKRO- JA VÄIKEETTEVÖTETES

2.1. Ettevõtjate arusaam raamatupidamisest, algdokumentidest ning aruannetest

Vastavalt Äriseadustiku § 183 korraldab osaühingu raamatupidamist juhatus (ÄS RT I). Juhatusel on õigus otsustada, kas majandustehingute kajastamist teostada ise, palgata tööle raamatupidaja(d) või tellida raamatupidamisteenus mõnelt teenusepakkujalt.

Raamatupidaja ning finantsjuht Ai Ling Chow on avaldanud artikli „*Why should a business owner lean accounting*“ (Chow, Ai Ling, 2013). Artiklis käsitletakse mitmesuguseid valdkondi, milles ettevõtte juht peaks kompetente olema selleks, et tagada edu oma ettevõttele. Artikli autor väidab, et ettevõtteid, kus puudub kompetentsus raamatupidamise korraldamisel, on kõrge riskiga pettuste suhtes. Selliseid ettevõtteid on lihtne petta nii koostööpartneritel kui ka töötajatel. Pettuste avastamine võtab palju aega ning kõiki pettusi ei olegi võimalik avastada. Artiklis juhitakse tähelepanu sellele, et lisaks raamatupidamise korrektsele kajastamisele, on oluline, et juhtkond mõistaks ka majandusarvestuse sisu laiemalt. Juhtkond peaks kursis olema kuluarvestuse põhimõtetega, rahakäibe aruandega, saama aru bilansist ja kasumiaruandest ning mõistma enam levinud finantsnäitajaid. Artiklis soovib autor sagedamini läbi viia auditeid, sest need annavad juhtkonnale kindluse ettevõtte majandustehingute kajastamise õigsuse osas.

Raamatupidamise korraldamine ehk majandustehingute raamatupidamisregistrites kajastamine toimub alati tagasiulatuvalt, seetõttu ei ole raamatupidajal võimalik tehinguid tagasi pöörata või nende sisu muuta. Raamatupidaja põhiline ülesanne on toimunud sündmused õigesti kajastada, lähtudes algdokumentidest ja kehtivatest õigusaktidest. Seetõttu ei ole enamasti raamatupidaja võimuses seaduserikkumisi ja ettevõtjate eksimusi ära hoida kui ettevõtja just enne tehingu toimumist raamatupidajalt pädevat nõu küsima ei tule.

Vastavalt Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 31 sätestatule, ei tohi juhatus talle seadusega määratud pädevust kolmandatele isikutele üle anda. Tsiviilseadustiku üldosa seadus § 31 lg 3 sätestab järgmist: „Eraõigusliku juriidilise isiku organi pädevus nähakse ette seaduse ja põhikirja või ühingulepinguga. Juriidilise isiku organi pädevust ei või üle anda muule organile või isikule“ (TsÜS, RT I, 12.03.2015, 106). Seega ei saa raamatupidajale või raamatupidamisteenuse osutajale delegeerida vastutust toimunud tehingute sisu õigsuse eest. Raamatupidaja ja raamatupidamisteenuse osutaja vastutus saab piirduda vaid tehingute kajastamise õigsuses vastavalt kehtivatele õigusaktidele. Seejuures saab raamatupidaja ja raamatupidamisteenuse osutaja kajastada vaid neid tehinguid, mille kohta juhatus on algdokumentid esitanud. Juhul, kui ettevõtte juhtkond varjab tahtlikult, inimlikust eksitusest tingituna või teadmatusest tehinguandmeid ning algdokumente, ei saa sellest tingitud valeandmete kajastamise eest vastutada raamatupidaja või raamatupidamisteenuse osutaja.

Tuginedes oma kogemustele, väidab autor, et paljudel ettevõtjatel ei ole elementaarset arusaama raamatupidamise nõuetest, sisust, vajalikkusest ega töö mahust. Väga laialt on levinud suhtumine, et sisu ei ole oluline, peaasi, et Maksu- ja Tolliamet rahul oleks ning majandusaasta aruanded tähtaegselt esitatud.

Firmajuhid, mitteraamatupidajad ning erialase ettevalmistuseta finantsjuhid peaksid viima end kurssi raamatupidamise ning finantsarvestuse põhitõdedega enne ettevõtlustegevusega alustamist. Selleks soovib autor lugeda lisaks Eestis avaldatud kirjandusele raamatuid „*Accounting and Finance for Non-Specialists*“ (Atrill P, McLaney E, 2017), „*Financial Accounting for Decision Makers*“ (Atrill P, McLaney E, 2016) ning „*Accounting for Non-Specialists*“ (Atrill P, McLaney E, Harvey D, 2017). Finantsaruannete mõistmist selgitatakse ka U.S. Securities and Exchange Commission'i avaldatud artiklis „*Beginners' Guide to Financial Statement*“ (U.S. Securities and Exchange Commission, 2007).

Praktikas on esinenud olukordi, kus juhuslikult selgub, et ettevõtte juht ei ole kunagi näinud oma ettevõtte põhjaruandeid. Tõenäoliselt ei ole ettevõtte juht taibanud ise aruandeid küsida, ei ole esitatud aruannetega tutvunud või neist aru saanud. Sellest võib järeldada, et ka majandusaasta aruandele on juhtkond alla kirjutanud sisuga tutvumata või sellest aru saamata. Kui ettevõtte juhtkond ei saa aru aruannete sisust, ei tea nad tõenäoliselt ka seda, kes on lisaks juhtkonnale aruannete tarbijad. Joseph T. Straub'i artiklis „*Understanding Financial Statements*“ kirjeldatakse erinevaid sihtrühmasid, kellele on aruandlus suunatud (Joseph T. Straub, 2012). Artiklis

kirjeldatakse, kuidas aruandlusest peegelduvad juhtkonna otsused. Ka siis, kui juhtkond ei soovi kõiki detaile avalikustada, on võimalik finantsaruannetest välja lugeda, kas juhtkond on oma tegevusega ettevõttele kasu või kahju toonud.

Asjaolu, et väikeettevõtete juhid ei mõista oma ettevõtte aruannete sisu, kajastab ka finantsõppejõu Adam Sonnhalter'i artikkel „*Why Small Business Owners Must Understand Financial Statements*“ (Sonnhalter A, 2017). Autor kirjeldab olukordi, kus on palutud ettevõtjatel selgitada, mida nad oma ettevõtte aruannetest välja oskavad lugeda. Kahetsusega selgub, et ettevõtjatel on aramus, et nende ärid on edukad, kuid nad ei ole kunagi oma ettevõtte aruannetes süvenenud ega nende sisu mõistnud. Seega ei oska nad kasutada ka finantsaruandeid oma ettevõtte juhtimisotsuste langetamisel.

Kanada arvestusala eksperdid on välja töötanud käsiraamatu, mis aitab lugejatel paremini mõista finantsaruannete sisu. Käsiraamatus „*Reading Financial Statements – What do I need to know?*“ esitavad autorid John Hughes ja Alex Fisher selgitusi paljudele arvestusala küsimustele (Hughes J, Fisher A, 2014). Käsiraamatus on selgitatud majandusarvestuse vajalikkust üldiselt, põhiaruannete ülesehitust, kontode olemust ning erinevate mõistete ja terminite sisu. Samuti käsitletakse finantsanalüüsi temaatikat, auditi olemust ning juhtimisotsuste langetamist. Käsiraamatu autorid on samal teemal avaldanud ka artikli (Hughes J, Fisher A, 2014).

Aruannetes sisalduvaga kursis mitteolemist tõendavad ettevõtjate küsimused: „Kuidas saaks teada, kui suur on ettevõtte kassajääk?“ või „Kui suur oli ettevõtte eelmise kuu kasum?“. Kui raamatupidaja on vastavad aruanded esitanud, on ettevõtte juhil võimalik need andmed aruannetest välja lugeda. Esitatud küsimused aga tõendavad, et dokumente nimetusega „bilanss“ ja „kasumiaruanne“ ei vaevu paljud ettevõtjad lugema. Ettevõtjate rumalust ja aruannete mittemõistmist kinnitavad järgmised näited.

- 1) Aruannetega tutvudes esitas ettevõtte juht raamatupidajale küsimuse: „Kuidas mu ettevõttel nii suur kasum saab olla? Kontol küll sellist raha ei ole“.
- 2) Nähes rahakäibe aruandes miinusemärgiga summat, pöördus ettevõtte juht murelikult raamatupidaja poole: „Kas me oleme nii suures kahjumis?“.

Raamatupidajatel tuleb sageli kokku puutuda probleemiga, kus ettevõtjad ei tea, mis on algdokument ning eiravad algdokumendile esitatud nõudeid. Algdokumendile esitatud nõuded on kehtestatud Raamatupidamise seaduses § 7 (RPS, RT I, 27.12.2016, 3) ning arvele esitatud nõuded

on kehtestatud Käibemaksuseaduses § 37 (KMS, RT I, 07.07.2017, 25). Lisaks ebakorrektselt vormistatud algdokumentidele, esitatakse sageli arve asemel vaid kaarditerminali kviitung, mida ei saa käsitleda arvena. Kaarditerminali kviitung tõendab vaid tehingu toimumise viisi mitte tehingu sisu.

Sagedaseks probleemiks on arvete hilisem muutmine. Praktikas esineb olukordi, kus inimliku eksimuse tõttu on arvele sattunud viga või selgub kauba tarnimisel, et osa kliendi tellitud kaubast on tarnimata jäänud, kuid arve on juba koostatud ja logistikule koos kaubaga kaasa antud. Sellises olukorras oleks õige koostada kreditarve, millega krediteeritakse seda osa arvest, mis sisaldas viga või tarnimata kaupa. Ka kreditarvele seatud nõuded on sätestatud Käibemaksuseaduses § 37 koos arvele esitatud nõuetega.

Saldoteatiste kontrollimisel selgub sageli, et ühel osapoolel on arved ühes summas, kuid teisel osapoolel teises summas. Selline olukord tekib arvete muutmise järel, kui ei ole koostatud kreditarvet vaid esialgset arvet on muudetud. Mingil põhjusel ei ole vastaspoolele aga muudetud arve kohale jõudnud või ei ole seda esitatud. Selle tõttu tekivad vead arvete tasumisel ülekande summades ning ei ühti perioodi lõppsaldod vastaspoole andmetega. Esineb olukordi, kus raamatupidamisele jõuab sama arve kaks või kolm eksemplari erinevate andmetega ning raamatupidajal tekib õigustatud küsimus, milline neist arvetest on õige. Kontrollimisel selgub, et arvet on mingil põhjusel muudetud ja ei ole koostatud kreditarvet.

Tuginedes oma kogemusele, väidab autor, et arvete muutmise tõttu esineb aruannetes vigu ligikaudu kolmandikul mikro- ja väikeettevõtetest. Eriti sageli esineb probleem neis äriühingutes, kelle tegevus on seotud kauba tarnetega.

Kreditarvete koostamisega seotud probleeme ja segadust tõendab järgmine näide. Ettevõtte kasutab müügiarvete koostamiseks veebipõhist arvekeskkonda, millel on liidestus arvelduskontoga pangas. Tegemist on ettevõtte jaoks väga mugava keskkonnaga, sest müügiarvete suure arvu puhul näitab arvekeskkond reaajas laekunud ja laekumata arvete hetkeseisu. Ettevõtte juhile on reaajas andmed olulised, sest raamatupidamisteenuse pakkuja nii operatiivset ülevaadet anda ei suuda.

Ettevõtte raamatupidamistehingud kajastatakse teenusepakkuja andmebaasis, mis on ettevõtte arvekeskkonnast sõltumatu. Perioodi laekumata arvete saldosisid kontrollides selgus, et

müügiarvete keskkonna andmed erinevad oluliselt majandustarkvaras kajastatud andmetest. Vea põhjust otsides avastas raamatupidaja, et ettevõtte töötajad olid mõned arved kreditarveks vormistanud sel moel, et esialgne müügiarve oli üle kirjutatud ning esialgsele summale oli miinusmärk ette pandud. Kui arve täielikul krediteerimisel peaks arve ja kreditarve summa olema null, siis vaadeldud juhul põhiarvet enam ei eksisteerinud ning süsteemis oli ainult kreditarve.

Seoses ühiskonna digitaliseerumisega liigutakse üha rohkem paberarvetelt elektroonsetele arvetele. Kõnekeeles e-arveks nimetatav dokument on defineeritud Raamatupidamise seaduses § 7¹ Masintöödeldava algdokumendi vorming ja esitamise tingimused (RPS, RT I, 27.12.2016, 3). Paljud inimesed ei tea, et e-arvele on kehtestatud kindlad nõuded ning e-arvena saab käsitleda ainult kindlatele kriteeriumitele vastavat andmekogumit, mis on väljastatud elektroonselt ja mille vastuvõtja on süsteem (andmebaas, majandustarkvara), mis suudab andmekogumist tuvastada vajaliku info. Ekslikult peetakse e-arveks igasuguseid e-posti teel saadetavaid arveid, mis on koostatud eri formaatides. Lisaks arvavad mõned ettevõtjad, et telefoni või digikaameraga tehtud foto arvest või muust algdokumendist on e-arve.

Autor raamatupidamisteenuse osutajana ei aktsepteeri ainult arvetest tehtud fotosid algdokumendina. Põhjuseks on võimalik pettuste toimepanemise oht klientide poolt. Teoreetiliselt on võimalik pildistatud arvet kasutada mitme ettevõtte raamatupidamises. Seeläbi moonutada ettevõtte kulusid ning riigilt ebaseaduslikult tagasi võtta sisendkäibemaksu ühe kuludokumendi alusel mitmes ettevõttes. Autor leiab, et pettuste vältimiseks on vaja kontrollida originaaldokumendi olemasolu. Praktikas isikustab teenusepakkuja kõik originaaldokumendid väikese templiga, millega kantakse algdokumendile (arvele) ostja-ettevõtte rekvisiidid. Sellega tagatakse pettuste vältimine eelnevalt kirjeldatud skeemiga, samas viiakse nõuetele mittevastavad algdokumendid vastavusse seadusesätetega, millega on kehtestatud ostja andmete korrektne kajastamise nõuded algdokumendil. Dokumentide edasise säilitamise eest vastutab ettevõtte juhatus.

Leidub ettevõtjaid, kes on raamatupidajale esitanud ainult fotod või skanneeritud algdokumendid, olles originaaldokumendid hävitanud. Raamatupidamise seaduse § 7 lg 5 nõuab algdokumentide säilitamist kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis. Kui raamatupidamiskohustuslane muudab algdokumentide vormingut, sätestab Raamatupidamise seaduse § 7 lg 9 algdokumentide säilitamise tingimused järgmises sõnastuses: „Algdokumenti on lubatud üle viia teise vormingusse või teisele teabekandjale, kui üleviimise käigus ei muudeta majandustehingut puudutavaid

algdokumendi andmeid ning tagatakse algdokumendi vastavus seaduses sätestatud nõuetele. Sellisel juhul võib raamatupidamiskohustuslane säilitada üksnes muudetud vorminguga või teisel teabekandjal algdokumenti.“ (RPS, RT I, 27.12.2016, 3). Elektrooniliselt säilitatavate andmete all peetakse seaduses silmas siiski masintöödeldavaid andmeid, mitte fotofaile dokumentidest. Seadus ei sätesta originaaldokumentide ja koopiade käitlemise ja kontrollimisega seonduvat kohustust ja vastutust.

Lisaks erinevatele arusaamadele elektroonilise dokumendi mõistest, peaksid ettevõtjad arvestama elektrooniliselt erinevates formaatides dokumentide säilimise turvalisusega. Paberkandjal dokumentide säilitamine on ebamugav, kuna arhiveerimine nõuab füüsilist ruumi ning sobivaid tingimusi dokumentide säilimiseks. Seetõttu liigub meie ühiskond aina enam elektroonsete kanalite kasutamise suunas. Andmete elektrooniline säilitamine nõuab aga samuti oskust ning teatud juhtudel võib kaasa tuua rahalisi kulutusi.

Paljud ettevõtjad säilitavad elektroonilisi dokumente erinevates internetikeskkondades. Leidub ka ettevõtjaid, kes andmete turvalise säilimise peale ei ole üldse mõelnud. Sageli esineb juhtumeid, kus enamikku ettevõtte majandustehingutega seotud informatsioonist säilitatakse ühes konkreetses arvutis, mõnes tasuta interneti või e-maili keskkonnas. On esinenud juhtumeid, kus ettevõtjal on arvuti tehnilise rikke tõttu hävinud kogu arvutisse salvestatud andmebaas või on internetikeskkonna haldaja muutnud oma keskkonna põhimõtteid või teenuse tingimusi, mille tõttu on keskkonnas säilitatud andmed hävinud. Selliste juhtumite kaitseks peaksid ettevõtjad valmis olema ning oma andmeid dubleerima või kasutama vastavate teenusepakkujate abi. Andmete hävimise korral lasub vastutus juhatusel.

2.2. Teadmatuses tingitud vead ja pettused

Sageli püüavad alustavad ettevõtjad paljusid asju, sealhulgas raamatupidamist, oma ettevõttes ise korraldada. Kui äriühingul Maksu- ja Tolliameti eest võlgnevusi ei ole ning keegi konkreetset kaebust või vihjet äriühingu suhtes esitanud pole, siis enamasti ettevõtte Maksu- ja Tolliameti huviorbiiti ei satu. Kui tegemist on nii väikese ettevõttega, mis ei ole ka käibemaksukohustuslaste registris ega maksa töötasu vm deklareerimist vajavaid tasusid, puudub ettevõttel vajadus suhelda Maksu- ja Tolliametiga.

Paljud ettevõtjad ei mõista raamatupidamise korraldamise vajalikkust ja keerukust. Seda on oma artiklis „*Do you have the accounting knowledge necessary to run your small business?*“ käsitlenud ka raamatupidaja ning konsultant Bruce Laister (Bruce Laister, 2015). Artikli autor soovib igal ettevõtjal tegelda oma erialase tööga ning raamatupidamise korraldamine usaldada spetsialistidele. See tagab parima tulemuse ettevõtte põhitegevusele ning raamatupidamise korraldamisele.

Raamatupidamise korraldamise olulisuse teemal on avaldatud palju artikleid ja uuringuid. Näiteks on Kingston University's Jill Collis ja Robin Jarvis avaldanud mahuka uuringu „*How owner-managers use accounts*“ (Jill Collis & Robin Jarvis, 2000). Uuringu koostajad on 1999. aastal läbi viinud küsitluse Suurbritannias tegutsevate väikeettevõtjate seas. Väikeettevõtjate hulk moodustas Suurbritannias uuringu läbiviimise ajal ligikaudu 99% kõikidest ettevõtetest. Uuringu tulemusel selgus ettevõtjate arvamus riigis kehtiva raamatupidamise reeglistiku suhtes. Jõuti järeldusele, et aruandluskohustust tuleks väikeettevõtjate jaoks lihtsustada, kohustusliku auditi piire tõsta ning vähendada aruannetes avaldatava teabe hulka, et vähendada väikeettevõtjate halduskoormust seoses raamatupidamise korraldamisega. Uuringus osalejad leidsid, et väikeettevõtjate halduskoormus võrreldes suureettevõtjatega on ebaproportsionaalselt mahukas ning koormav.

Raamatupidamise korraldamise olulisust on uuritud ka Filipiinidel, kus väikese- ja keskmise suurusega ettevõtted moodustavad 99,6% kõikidest ettevõtetest. Manila Ülikooli teadlased on avaldanud uuringu „*Accounting Knowledge, Practices, and Controls of Micro, Small, and Medium Enterprises: Evidence from the Philippines*“, milles on tõendatud, et korrektne raamatupidamisarvestus on eriti oluline väikese- ja keskmise suurusega ettevõtete jaoks. Majandustehingute korrektne kajastamine aitab analüüsida, jälgida ja hinnata ettevõtte tegevust. Filipiinide valitsus on asunud välja töötama kohalikku reeglistikku väikese- ja keskmise suurusega ettevõtete raamatupidamise korraldamiseks (Venus C. Ibarra, 2015).

Kui ettevõtte majandusaasta aruanne on tähtaegselt esitatud, ei teki riigiasutustel tõenäoliselt ainsatki küsimust ettevõtte tegevuse seaduspärasuse kohta. Majandusaasta aruande sisulist õigsust Ettevõtjaportaali e-keskkond ei kontrolli. Süsteemi automaatkontroll tuvastab vaid aritmeetilised vead ning kontrollib põhjaruannete ja lisades kajastatud andmete vastavust ning kohustuslike lisade olemasolu.

Paljud ettevõtjad jõuavad siiski varem või hiljem mõne raamatupidaja või raamatupidamisteenuse pakkuja juurde. Enamasti on põhjuseks majandusaasta aruande koostamine, millega nad ise

hakkama ei saa. Sageli selgub just siis, et ettevõttes ei ole raamatupidamise korraldamist sisuliselt olemas. Reaalselt toimub see sageli nii, et ettevõtja ilmub raamatupidaja juurde, kaasas saapakarp arvete, tšekkide jm dokumentidega (sh nii isiklikud kui ka ettevõtlusega seotud dokumendid läbisegi) ning palub koostada majandusaasta aruande. Sageli väidetakse seejuures, et „mul on kõik tehtud, ainult aastaaruannet ei oska ise teha“. On ettevõtjaid, kes arvavad, et loetelu kuludokumentidest ongi kogu raamatupidamine. Enamasti selgub selliste ettevõtjate dokumente korrastades tõsiasi, et hulk algdokumente on kadunud ning nende dublikaatide hankimine on palju aega ning pingutust nõudev lisatöö.

Vastavalt Tulumaksuseaduse § 51 lg 2 p 3 loetakse puuduva või nõuetele mittevastava algdokumendi alusel tehtud väljamaksed ettevõtlusega mitteseotud kuludeks, millelt tuleb tasuda tulumaks (TuMS, RT I, 07.07.2017, 21). Puuduva algdokumendi alusel tehtud väljamakse maksustamisest ei taha loomulikult ükski ettevõttejuht midagi kuulda. Samuti ei mõisteta, et puuduvate dokumentide hankimine on lisatöö raamatupidamisteenuse osutajale kui partnerettevõtte esindajale, mille eest tuleb tasuda. Näiteks on kütuse müüja Circle K Eesti AS kehtestatud teenustasu arve dublikaadi väljastamise eest 3,00 eurot, sh käibemaks (Circle K Eesti AS, 2017). Kui paluda ettevõttejuhtidel ise puuduvad dokumendid hankida, ei ole neil enamasti mingit ettekujutust mida ja kuidas oleks vaja hankida.

Autor teab juhtumit, kus raamatupidaja esitas kliendile nimekirja puuduvatest algdokumentidest ning palve puuduvad dokumendid esitada. Päringule vastas äriühingu juht järgmist: „See tšekk oli nii väikeses summas. Arvasin, et seda ei ole vaja ja viskasin selle ära.“ Sageli ei tule ettevõtjad näiteks selle peale, et enne kui raamatupidajale dokumendid esitada, kontrollida ettevõtte arvelduskonto väljavõtte alusel, kas kontol näidatud iga tehingu kohta on olemas algdokument. Sellega ei ole võimalik tagada küll kõikide algdokumentide olemasolu kontrolli, kuid arvelduskonto liikumiste järgi on siiski võimalik tuvastada paljusid ettevõtte tehinguid ning saada viiteid muude tehingute (näiteks rendi- ja laenulepingute) olemasolu kohta.

Kui raamatupidamisteenuse osutaja poole pöördub uus klient, annab esmase ülevaate kliendi teadlikkusest ettevõtluses registrikaardile märgitud majandusaasta periood. Raamatupidamise seaduse § 13 lg 3 sätestab järgmist: „Majandusaastaks on kalendriaasta, kui raamatupidamiskohustuslase põhikirjas või muus raamatupidamiskohustuslase tegevust reguleerivas dokumendis ei ole sätestatud teisiti“ (RPS, RT I, 27.12.2016, 3). Seega on täiesti seaduslik olukord, kus majandusaasta ei ühti kalendriaastaga. Kui aga majandusaasta ei alga ega

lõpe ka kalendrikuu vahetusel, põhjustab see probleeme aruannete koostamisel. Näitena võib tuua majandusaasta perioodidena määratud vahemikke 31.12.–30.12.; 25.11.–24.11.; 28.04.–27.04. jne. Kuna avalikke- ja kommunaalteenuseid pakuvad ettevõtted, aga ka koostööpartnerid väljastavad arveid perioodiarvetena üks kord kuus, on võimatu kulusid korrektselt periodiseerida, kui majandusaasta vahetus jääb kalendrikuu kestele. Kui perioodiarvete osatähtsus nii ostu- kui ka müügitehingute puhul on oluline, võib see ettevõtte majandustehingute kajastamisel kaasa tuua olulise vea. Samuti toimub maksuarvestus kalendrikuu põhisel.

Alustavad ettevõtjad kasutavad sageli väljendit „osakapitali ei ole vaja“. Ei mõisteta mis on osakapital ning arvatakse ekslikult, et osaniku sissemakstud osakapital peab alatiseks jääma rahana ettevõtte arvelduskontole. Äriseadustik § 135 lg 1 sätestab: „Osaühing on äriühing, millel on osadeks jaotatud osakapital“ ning § 136 sätestab: „Osakapitali väljendatakse eurodes. Osakapital peab olema vähemalt 2500 eurot.“ (ÄS RT I). Seega tuleneb osakapitali nõue Äriseadustikust ja ilma osakapitalita äriühingut asutada ei ole võimalik. Alustavad ettevõtjad ajavad osakapitali nõude segi Äriseadustiku § 141¹ „Asutamine sissemakset tegemata“ sätestatuga, mille kohaselt ei ole osakapitali kohene sissemakse nõutud ning osanikel on võimalus osakapital teatud tingimustel hiljem sisse maksta.

Raamatupidamise seaduse § 11 lg 1 kehtestab nõuded raamatupidamise sise-eeskirja koostamisele järgmiselt: „Raamatupidamiskohustuslane, välja arvatud mikroettevõtja, on kohustatud koostama raamatupidamise sise-eeskirja, mis kehtestab kontoplaani koos kontode sisu kirjeldusega ning reguleerib muu hulgas majandustehingute dokumenteerimist ja kirjendamist, algdokumentide käivet ja säilitamist, raamatupidamisregistrite pidamist, tulude ja kulude kajastamist kasumiaruande kirjetel, varade ja kohustiste inventeerimist, raamatupidamiskohustuslase kasutatavaid arvestuspõhimõtteid ja informatsiooni esitusviisi, aruannete koostamise korda, arvutitarkvara kasutamist raamatupidamises ning raamatupidamise korraldamisega ja sellega kaasnevate sisekontrolli meetmete rakendamisega seotud asjaolusid“ (RPS, RT I, 27.12.2016, 3).

Paljud ettevõtjad ei tea raamatupidamise sise-eeskirja nõuet. Autori arvates ei ole erialaste eelteadmisteta isikul ka oskusi ja piisavat arusaama, et nimetatud dokument koostada, isegi kui selleks oleks mõni näidis. Raamatupidamise sise-eeskiri on dokument, mis peab lähtuma konkreetse ettevõtte tegevusest ja vajadustest ning olema tööjuhiseks muuhulgas raamatupidajale. Praktikas on raamatupidaja sageli see isik, kes ettevõtte juhile annab algteadmisi ettevõtlusest üldiselt ning kehtivatest õigusaktidest.

Autori poole on pöördunud ettevõtja, kes oli oma ettevõtte aruanded ise koostanud. Majandustehingud olid kajastatud Eestis laialdast kasutust leidvas ja väikeettevõttele taskukohast teenust pakkivas majandustarkvaras. Ettevõtte juht on omandanud Tartu Ülikoolis magistrikraadi majandusteaduskonnas, kuid ei ole spetsialiseerunud majandusarvestusele. Ettevõtlusega tegeleb see isik lisaks oma põhitööle. Seega võiks eeldada, et isikul on piisavad teadmised oma väikeettevõtte raamatupidamise korraldamiseks. Kirjeldatud ettevõttes valmistati käsitööna taaskasutusmaterjalidest mitmesuguseid esemeid. Seega oli tegemist tootmise ja laovarudega ning ettevõttel olid vajalikud põhivahendid toodangu valmistamiseks. Varasemate aruannetega tutvudes aga selgus, et ettevõtja ei mõistnud, mille poolest erinevad varud ja kaubakulu, mille poolest erinevad nõuded ostjate vastu ja tarnijatele tasumata arved ning mis on kohustised ning kulud.

Ettevõtte aruannetes, mida peeti majandustarkvaras, mitte excelis või paber kandjal, olid sisuliselt kõik read kajastatud bilansis. Näiteks oli bilansi aktivasse loodud konto nimetusega „materjalikulu“, passivas kohustiste blokki oli loodud hulgaliselt kirjeid, mis pidanuks kajastuma kasumiaruandes kuludena. Nõuete ja kohustiste kajastamine oli arusaamatu ja segamini, valesti olid kajastatud põhivahendid, segamini oli ka tekke- ja kassapõhine arvestus. Ettevõtja oli suutnud aruanded selliselt koostada, et bilansi aktiva ja passiva olid tasakaalus. Sisuliselt oli kogu aruandluses õige ainult ettevõtte raha jääk bilansipäeva seisuga. Sellise andmekvaliteediga olid esitatud majandusaasta aruanded ning igakuised maksudeklaratsioonid TSD ja KMD mitmel järjestikusel aastal. Toodud näide on autori arvates ilmekas tõestus selle kohta, et majandustarkvara ei tee ära sisulist tööd raamatupidamise valdkonnas, kui selle töö tegijal puuduvad vajalikud teadmised ja oskused.

Kui mitte varem, siis majandusaasta aruannet koostades on raamatupidajal vaja infot selle kohta, kas ettevõtte põhikiri näeb ette reservkapitali moodustamise või mitte. Esitades vastava küsimuse ettevõtte juhtidele, ei ole nad sageli kuulnud mõistest „reservkapital“. Raamatupidaja selgitusele, mille kohaselt info reservkapitali moodustamise kohta peaks sisalduma põhikirjas, leidub ka ettevõtjaid, kes ei tea mis on põhikiri ja kust selle dokumendi võiks leida. Ometi on nad äriühingu asutanud lihtmenetluse korras ning selle toiminguga käigus koostanud ka põhikirja, mis muu hulgas sisaldab infot reservkapitali moodustamise kohta. Autori arvates on paljude äriühingute juhid kasutanud äriühingu asutamisel lihtmenetluse korras kõrvalist abi. Vastasel juhul ei tohiks olla võõrad mõisted „reservkapital“ ja „põhikiri“.

Majandusaasta aruande koostamise järel palub raamatupidamisteenuse osutaja äriühingu juhatusel ettevõtjaportaalis koostatud aruanne digitaalselt allkirjastada ning seejärel ettevõtjaportaalist väljuda. Samas palutakse esitada raamatupidajale ka dokumendid kasumi jaotamise otsuse kohta. Nõuded kasumi jaotamise otsuse kohta sätestab Äriseadustik § 335 (ÄS RT I). Korduvalt on esinenud juhtumeid, kus ettevõtja, kes on ainuosanik ja juhatuse liige ühes isikus, teatab, et ta on aruande „kinnitanud“ või „esitanud“. Kontrollimisel selgub, et ettevõtja on iseseisvalt majandusaasta aruande lõplikult esitanud. Kuna aruande allkirjastamise järel tuleb ettevõtjaportaali sisestada kasumi jaotamise / kahjumi katmise ettepanek ning otsus, on paljud ettevõtete juhid need lisad iseseisvalt valesti täitnud, mõistmata lisade sisu.

On juhtunud, et jaekaubandusega tegeleva ettevõtte juht kirjutas kasumi jaotamise otsusesse, et soovib kogu kasumi kanda reservfondi. Olukorra selgitamise järel palus ettevõtja raamatupidamisteenuse osutajal koostada siiski uus aruanne, sest ta ei soovinud kogu kasumit kanda reservfondi. Ühe haljastusega tegeleva ettevõtte kahjumi katmise ettepanek sisaldas selgitust: „Tootmise tõhustamine ja laiendamine“ kusjuures ettevõtte ei tegele tootmisega. Ühe kinnisvara haldamisega tegeleva ettevõtte kasumi jaotamise otsuses olid täidetud kasumi jaotamise lahtrid arvudega ning lõpus selgitav tekst: „Jääb otsustamiseks järgmisel aastal summas XXX“. Viimase all oli mõeldud kasumi jaotamata jätmist aruandeaastal, kuid andmeväljad olid täidetud ning neil oli näidatud kasumi jaotamine. Ühe turundusteenust pakkuva ettevõtte kasumi jaotamise otsusega suunati 2500 eurot puhaskasumist osakapitali sissemaksiks. Sisuliselt peeti silmas osakapitali suurendamist fondiemissiooni teel. Äriseadustik § 195 lg 1 sätestab järgmist: „Osaühing võib suurendada osakapitali osaühingu omakapitali arvel sissemaksid tegemata (fondiemissioon)“ (ÄS RT I). Seega oleks tegemist korrektse otsusega ettevõtte puhul, mille osakapital on sisse makstud ning juhul kui põhikiri ei sätestaks vastupidist. Konkreetsel juhul oli aga ettevõtte põhikirjas järgmine tekst: „Osaühingu osade eest tasutakse osakapitali suurendamisel üksnes rahaliste sissemaksetega“. Nimetatud tekst tuleneb Justiitsministri 28.12.2005a määruse nr 59 „Kohtule dokumentide esitamise kord“, Lisa 15, justiitsministri 04.02.2016 määrusest nr. 6, millega kinnitatakse kiirmenetluses kasutatava Põhikirja vorm (Lisa 1).

Samuti sätestab Äriseadustiku § 140¹ lg 4 järgmist: „Kuni sissemaksete täieliku tasumiseni kõigi osanike poolt ei või osaühing suurendada ega vähendada osakapitali, samuti ei või osaühing teha osanikele ühtegi väljamakset. Väljamakse tegemise keeld ei hõlma osanikule makstavat töötasu ega muid tasusid“ (ÄS RT I). Seega on osanike otsusega eksitud nii põhikirja kui ka Äriseadustiku sätete vastu.

Näites toodud äriühingu osanik ja juhatuse liige oli koostanud ise enda ettevõtte aruandeid sh majandusaasta aruande, omamata erialaseid oskusi. Seetõttu võib eeldada, et majandusaasta aruande esitamise järgselt tehakse raamatupidamises kirjend, millega jaotamata kasum kantakse osakapitali sissemaks. Sellist tehingut ei saa juriidiliselt registreerida ning tekib olukord, kus ettevõtte aruanded osakapitali osas ei ühti registrikaardi andmetega. Sellest tulenevalt võib jõuda väärinformatsioon väliste infotarbijateni (nt koostööpartneriteni, kes ei pruugi võrrelda andmete õigsust registrikaardiga). Ettevõtte osanik ise ei tea, et ta on valesti toiminud ning riigipoolne kontroll vastavas osas puudub. Äriregistri ettevõtjaportaali, mille kaudu esitatakse äriühingute majandusaasta aruanded, ei kontrolli isegi sissemaksmata osakapitali vastavust majandusaasta aruandes ning registrikaardil.

Karastusjookide müügiga tegeleva ettevõtte majandusaasta aruandes oli EMTAK koodi alusel põhitegevuseks märgitud karastusjookide tootmine, kuid tegevusaruandes kirjeldati jaekaubandust ehk karastusjookide vahendamist ja jaemüüki. Viimasele viitab ka asjaolu, et ettevõtte varana ei ole kajastatud mitte mingit põhivara, mis on tootmise eelduseks. Seega oli ebaõigesti kajastatud põhitegevusala. Ettevõtte lõpetas esimese majandusaasta kahjumiga. Kahjumi katmise ettepanek sisaldas järgmist teksti: „Teiste reservide suurendamine (vähendamine)“. Kuigi äriühingu põhikiri kehtestas reservkapitali moodustamise kohustuse, reservid puudusid.

Äriseadustiku § 161 lg 1 sätestab järgmist: „Reservkapitali võib osanike otsusel kasutada kahjumi katmiseks, kui seda ei ole võimalik katta osahingul vabast omakapitalist (eelmistel perioodidel jaotamata kasumi ja põhikirjas ettenähtud reservkapitali arvelt), samuti osakapitali suurendamiseks“ (ÄS RT I). Tegemist oli äriühingu esimese tegutsemisaastaga ning reserve moodustatud ei olnud, samuti puudus vaba omakapital kahjumi katmiseks. Seega oli osanike otsus vastuolus nii bilansi kui ka Äriseadustikuga, kuna reservide arvelt ei olnud võimalik kahjumi katta, lisaks oli äriühingu netovara väiksem kui seaduses sätestatud. Äriseadustik § 176 kehtestab järgmist (ÄS RT I):

§ 176. Vara vähenemine

Kui osahingul on netovara vähem kui pool osakapitalist või vähem kui käesoleva seadustiku paragrahvis 136 nimetatud osakapitali suurus või muu seaduses sätestatud osakapitali minimaalne suurus, peavad osanikud otsustama:

1) osakapitali vähendamise või suurendamise tingimusel, et netovara suurus moodustaks seeläbi vähemalt poole osakapitalist ja vähemalt käesoleva seadustiku paragrahvis 136 nimetatud osakapitali suuruse või muu seaduses sätestatud osakapitali minimaalse suuruse või

1¹) muude abinõude tarvitusele võtmise, mille tulemusena osaühingu netovara suurus moodustaks vähemalt poole osakapitalist ja vähemalt käesoleva seadustiku paragrahvis 136 nimetatud osakapitali suuruse või muu seaduses sätestatud osakapitali minimaalse suuruse;

2) osaühingu lõpetamise, ühinemise, jagunemise või ümberkujundamise või

3) pankrotiavalduse esitamise.

Äriseadustiku § 176 kohaselt ei tohi osaühingu netovara olla väiksem kui 2500 eurot, mis on minimaalne osakapitali suurus. Olukorda, kus äriühingu netovara on väiksem kui seaduses sätestatud, kohtab praktikas sageli. Nimetatud seadusesätte rikkumine ei too äriühingutele kaasa mitte mingeid sanktsioone.

Vastavalt Raamatupidamise seaduse § 21 lg 3 p 5 on äriühingul kohustus majandusaasta aruande lisas kajastada tehingud seotud osapooltega. Avaldada tuleb: „tehingud seotud osapooltega (osapoolte kirjeldus, tehingute maht, saldod ja muu teave tehingute kohta, mis on vajalik ettevõtte finantsseisundi mõistmiseks)“ (RPS, RT I, 27.12.2016, 3).

Raamatupidamise Toimkonna juhend RTJ 2 sätestab seotud osapoolte mõiste järgmiselt:

- p. 51: „Seotud osapool on isik või ettevõtte, kes on seotud aastaaruannet koostava ettevõttega (aruandev ettevõtte) sel määral, et nendevahelised tehingud ei pruugi toimuda turutingimustel. Mõistmaks, milline on seotud osapooltega tehtud tehingute võimalik mõju ettevõtte finantspositsioonile ja kasumile, tuleb nende kohta avaldada aruandes täiendavat informatsiooni. (SME IFRS 33.1, 33.2). (RTJ 2, 2016)
- p. 52: „Isik või selle isiku lähedane pereliige (st pereliige, kelle puhul võib eeldada olulise mõju olemasolu, näiteks abikaasa, elukaaslane või laps) on seotud aruandva ettevõttega, kui see isik (SME IFRS 33.2(a)):
 - (a) on aruandva ettevõtte või selle emasettevõtte juhtkonna liige (st isik, kellel on volitused ettevõtte tegevuse kavandamiseks, juhtimiseks ja kontrollimiseks otseselt või kaudselt, ning kes kannab selle eest vastutust); või
 - (b) omab kontrolli või olulist mõju aruandva ettevõtte üle (näiteks läbi aktsiaosaluse).“ (RTJ 2, 2016).

Esineb majandusaasta aruandeid, milles andmed tehingute kohta seotud osapooltega on jäetud esitamata või on toodud vaid andmed töötasu kohta. Autor on kokku puutunud ettevõtjaga, kes oli varem majandusaasta aruanded koostanud iseseisvalt. Varasemate aastaaruannetega tutvudes selgus, et tehingud seotud osapooltega olid majandusaasta aruande lisas kajastamata ning lisa

lõppu oli kirjutatud märkus „seotud osapooled puuduvad“. Ettevõtja ei teadnud, et tema osaniku ja juhatuse liikmena ongi ettevõtte seotud osapool, lisaks tema lähedastele isikutele ja pereliikmetele. Autori arvates tõendab majandusaasta aruannetes andmete ebakorrektnes esitamine tehingute kohta seotud osapooltega, et ettevõtjad ei tea, kes on seotud osapooled seaduse tähenduses. Sama äriühingu majandusaasta aruande tööjõukulude lisas oli näidatud tööjõukulude summa null, kuid töötajate arv taandatuna täistööajale oli üks. Reaalselt oli tegemist olukorraga, kus ettevõtte osanik ise osutas oma äriühingu kaudu teenuseid, kuid tasu selle eest endale ei maksnud. Selline teguviis ei ole keelatud, kuid aruandes kajastamine oli ebatäpne.

Autoril on esinenud olukord, kus raamatupidamisteenuse osutaja poole pöördus iluteenuseid osutav ettevõtte, kes oli tegutsenud umbes aasta. Raamatupidaja palus koos algdokumentidega esitada äriühingu arvelduskonto väljavõtte. Selle peale küsis äriühingu juht imestunult „Kas isikliku konto väljavõtte pean esitama?“. Äriseadustiku § 141 sätestab järgmist: „Asutajad avavad asutamisel oleva osahinguga nimele pangaarve, kuhu nad tasuvad oma rahalised sissemaksed“ (ÄS RT I). Nimetatud seadusesättes peetakse silmas arvelduskonto avamise nõuet osakapitali sissemaks tarbeks. Kuna mainitud äriühing oli asutatud osakapitali kohese sissemakseta, ei saa väita, et äriühingu juht oleks otseselt seadust rikkunud ettevõtte arvelduskonto puudumise tõttu kuigi ainult isikliku arvelduskonto kasutamine ettevõtlusega seotud tehingutes on iseloomulik pigem FIE-le. Vaadeldud juhul selgus, et ettevõtte juht ei olnud teadlik, et äriühingul peaks olema arvelduskonto ning oli kõik tehingud sooritanud isikliku arvelduskonto kaudu, mida kasutati ka eraisiku tehingute tarbeks. Lisaks selgus, et valdavalt eraisikutest kliendid olid teenuste eest tasunud otse äriühingu juhi isiklikule arvelduskontole ning sularahas. Seega puudus ülevaade äriühingu tegelikust müügitulust ning kuludest. Toodud näite puhul rikuti otseselt majandusüksuse printsiipi. Kuigi äriühingu majandustehingute üle arvestuse pidamine on võimalik ka eraisiku arvelduskontot kasutades, olid äriühingu ning selle omaniku vara sisuliselt segakasutuses, mis ei ole seadusega lubatud. Raamatupidamise seaduse § 16 lg 1 sätestab järgmist: „Raamatupidamiskohustuslane arvestab oma vara, kohustisi ja majandustehinguid lahus tema omanike, kreditoride, töötajate, klientide ja teiste isikute varast, kohustistest ning majandustehingutest“ (RPS, RT I, 27.12.2016, 3).

Majandusüksuse printsiipi on rikkunud ka ettevõtte juhid, kes on väitnud järgmist: „Ühte firmasse paneme kõik kulud ja teisest võtame välja kogu kasumi“. Tegemist tundub olevat laialt levinud skeemiga, kus samad omanikud asutavad mitu sarnasel tegevusalal tegutsevat äriühingut. Müügitulu kajastatakse vastavalt oma äranägemisele kord ühe, kord teise ettevõtte aruannetes.

Enamik kulusid, sh tööjõukulud, kajastatakse vaid ühe ettevõtte aruannetes, hoides ettevõtte kasumlikkust nulli lähedal. Samal ajal kogutakse teise ettevõttesse vara ja kasum. On juhtumeid, kus ettevõtte nimele ostetakse põhivahendeid, mida tegelikult ei ole ettevõtte põhitegevuseks vaja (st kasutatakse isiklikuks tarbeks). Kui ettevõtte peamine vara on raha, kantakse seda suurtes summades osanike arvelduskontodele selgitusega „majanduskulude katteks“ või võetakse välja sularahas ettevõtte arvelduskontolt ning kajastatakse kassajäägina. Majanduskulude aruandeid ning kuludokumente loomulikult ei esitata, sest neid ei ole. Kuna ettevõtte on näiliselt kasumlik, on ka pangad nõus laenukoode pakkuma, mida ebaausad ettevõtjad oma huvides ära kasutavad. Vajalikul hetkel asutatakse järgmine uus ettevõtte, kuhu hakatakse vara ja kasumit koguma. Selleks ajaks viiakse eelmine suurte kohustiste tõttu makseraskustesse või jäetakse hääbuma.

Autori poole pöördus kinnisvarabüroo teenuseid osutav äriühing sooviga raamatupidamisteenust tellida. Varem oli ettevõtte juht ise oma ettevõtte aruandeid koostanud. Erandina paljudest teistest ettevõtjatest oli konkreetne isik ka majandusarvestuse eriala õppinud, kuigi ei töötanud sel alal igapäevaselt. Seega olid tal algteadmised ning eeldus oma ettevõtte aruannetega ise toime tulla. Andmetega tutvudes esitas raamatupidaja täiendava küsimuse ettevõtte suure sularaha jäägi kohta aruannetes, kuna on ebatõenäoline, et kinnisvaratehingutes kasutatakse Eestis sularaha. Ettevõtte juht vastas küsimusele järgmiselt: „Ega mul seda raha ei ole, see on kauba all kinni“. Raamatupidaja esitas täiendava küsimuse kauba kohta, kuna teadaolevalt ettevõtte jaekaubandusega ei tegeelnud. Ettevõtte juht täpsustas, et kõrvaltegevusena ostab ja müüb ettevõtte sõiduautosid ning sel hetkel olid ettevõttel realselt olemas kaks müügiotel sõidukit. Seega selgus, et sularahana kajastatud kassajääk ei olnud ettevõtte ebaseaduslikult välja liikunud vaid oli tõesti makstud kauba tarnijale. Ettevõtte juht ei olnud oma aruandeid koostades sugugi kõiki tehinguid õigesti kajastanud ning oli kajastamata jätnud kauba soetuse sularaha eest. Ettevõtte juht leidis raamatupidaja päringu järel vajalikud dokumendid, mis kõik olid korrektselt vormistatud ning aruannetes viidi sisse parandused. Kirjeldatud olukord on näide, kus raamatupidaja peab suutma mõelda ja olukorda analüüsida laiemalt, peab läbi nägema ettevõtja võimalikke tehinguid ja tagamaid ning süvenema konkreetse ettevõtte tegevusse. Pealiskaudse suhtumise korral oleks jäänud kaubad varudena ning ka hilisemad sõidukite müügitehingud korrektselt kajastamata.

Äriühing pöördus oma kodupanga laenuhalduri poole, et uurida, milliseid laenuvõimalusi pank konkreetse ettevõtte laienemisplaanide elluviimiseks on nõus pakkuma. Vastavalt panga päringule esitas ettevõtte finantsaruanded ning oma visiooni laienemiskavast. Laenuhaldur, olles ettevõtte esitatud materjalidega tutvunud, esitas järgmise ettepaneku: „Miks te juhtidele palka maksate?

Makske juhatusel liikme tasu, siis ei pea sotsiaalmaksu maksma. Ettevõtte kasum hakkab tõusma ja saate rohkem laenu“. Panga töötajate kompetentsuse hindamine ei ole käesoleva töö teema, kuid arusaadavalt oli pank huvitatud maksimaalse laenusumma välja andmisest ning otsis aruannetest võimalusi, et äriühingu kasumit veelgi suuremana näidata. Eesmärgiks antava laenu suurem summa, millelt pank tulu teenib.

Seejärel pöördusid raamatupidaja poole ettevõtte nõrduinud juhid, kes arvasid, et raamatupidaja on nende töötasu valesti maksustanud ja neil juhatusel liikmetena on automaatselt õigus enda tasudelt sotsiaalmaksu mitte maksta. Ilmselgelt seadsid ettevõtte juhid kahtluse alla raamatupidaja kompetentsuse, sest panga esindaja, kes on nõus suurele summale laenulepingu sõlmima, ei saa ju kliendi arvates sellises küsimuses eksida.

Teine äriühing soovis sõlmida liisingilepingu sõiduki soetamiseks. Pank ei olnud nõus kohe finantseeringut pakkuma, kuna ettevõtte jooksva aasta majandustulemus oli kahjum. Pank esitas täiendava küsimuse kahjumi tekkimise põhjuste kohta, millele ettevõtte omanik vastas järgmise selgitusega: „Ega mu äri kahjumit ei tooda. Mul on elustiiliettevõtte ja seetõttu katan ma enamuse isiklikest kuludest ettevõtte arvelt, seepärast on kahjum. Kui isiklikud kulud välja jätaksime, siis oleks kasum“. Vastus oli panga jaoks piisavalt veenev ning pank nõustus liisingilepingu sõlmimisega. Konkreetse ettevõtte puhul on tegemist näiliselt seadusekuuleka äriühinguga, kus dokumendid on korrektselt vormistatud, kõik kohustised tähtaegselt tasutud, töötajad registreeritud ning suhtlemine ja asjaajamine alati laitmatu. Ettevõtte tegutseb spetsiifilisel tegevusalal, millel ei ole elustiili või vaba aja veetmisega mingit seost. Tegevusest ja kuludokumentidest ei paista välja pettusi ja skeemitamisi, samuti ettevõtlusega mitteseotud kulud, ometi ettevõtte juhi selgitus pangale kinnitab vastupidist.

2.3. Tehingute varjamisest tingitud vead ja pettused

Viimastel aastatel on palju kõneainet tekitanud andmekaitse. Seejuures ei tehta vahet, mis on isikuandmete andmekaitse Isikuandmete kaitse seaduse tähenduses, mis on äriühingu konfidentsiaalne informatsioon ning mis avalik informatsioon. Seetõttu arvavad mõned ettevõtjad, et raamatupidaja on isik, kelle eest on vaja mõningaid ettevõtlusega seotud tehinguandmeid varjata. Harvad ei ole juhtumid, kus teadmatusest jäetakse andmed osaliselt esitamata, mille tõttu sisaldavad ettevõtte finantsaruanded hiljem ebaõigeid andmeid. Järgnevad näited kirjeldavad

mitmesuguseid tahtlikke ja teadmatusest tingitud olukordi, kus ettevõtjad on rikkunud Raamatupidamise seaduse § 16 sõnastatud avalikustamise printsiipi (RPS, RT I, 27.12.2016, 3).

Näitena võib tuua juhtumi, kus ettevõtte müüs põhivahendina kasutuses olnud seadme. Ettevõtte juht küsis enne tehingu vormistamist raamatupidajalt täpsemat informatsiooni seadme jääkmaksumuse kohta, samuti palus nõuandeid, et tehing korrektselt vormistada. Põhivara müügiga seotud dokumente raamatupidajale tehingujärgselt ei esitatud. Raamatupidaja päringu peale tehinguandmete kohta vastas ettevõtte juht: „Müüsin seadme võileivahinnaga“. Ettevõtja arvas, et seadme müügitehingu andmed on tema ärisaladus ja müügist tekkinud tulem ei ole oluline info, mida aruannetes kajastada. Kui tehingupooled on omavahel kokku leppinud pikemas maksetähtajas või osalistes maksetes, ei pruugi arvelduskonto väljavõttel järgmisel kuul eelmise kuu aruandeid koostades veel kõik tehinguandmed kajastuda, mille tõttu ei oska ka raamatupidaja esitada täiendavaid küsimusi juhul, kui ettevõtte esindaja on jätnud dokumendid osaliselt esitamata. Sarnast olukorda kirjeldab ka juhtum, kus ettevõtja esitas koos muude raamatupidamise algdokumentidega raamatupidajale põhivahendina soetatud sõiduki ostu-müügi lepingu. Kuna müüjaks oli eraisik, siis arvet ei vormistatud ja tehing toimus ostu-müügi lepingu alusel. Lepingu lahtrisse „hind“ oli käsitsi kirjutatud: „kokkuleppel, tasutud sularahas“. Andmed tehingu rahalise suuruse kohta dokumendil puudusid.

Praktikas on korduvalt esinenud juhtumeid, kus ettevõtjad on avanud uusi arvelduskontosid erinevates pankades, kuid jätnud vastava info raamatupidamisele esitamata. Kui uuel avatud kontol toimuvad sellised tehingud, mis ei ole seotud teiste sama ettevõtte olemasolevate arvelduskontodega ja ettevõtja jätab esitamata ka algdokumendid, mis on seotud uue arvelduskonto tehingutega, ei oska ka raamatupidaja küsida täiendavat infot uue avatud arvelduskonto olemasolu ja tehingute kohta.

Autoril on esinenud olukord, kus vandeaudiitor oli sooritanud auditi ülevaatusse tööprotseduurid. Ülevaatusse põhjal ei saanud vandeaudiitor teadlikuks millestki sellisest, mis paneks teda uskuma, et raamatupidamise aastaaruanne ei esita kõigis olulistes osades õiglaselt äriühingu finantsseisundit bilansipäeval ning sellel kuupäeval lõppenud majandusaasta finantstulemust kooskõlas Eesti hea raamatupidamistavaga. Pärast audiitori ülevaatusel selgus juhuslikult, et juba eelmisel majandusaastal oli avatud Hispaania pangas arvelduskonto. Sellele kontole oli laekunud laenulepingu alusel raha, mida oli kasutatud investeerimise eesmärgil. Tehingu summad moodustasid olulise osa ettevõtte bilansi mahust. Kajastamata olid jäänud laenukohustus,

arvelduskontole laekunud raha, investeeringud ning nendega seotud kasumid-kahjumid. Kokkuvõttes muutsid need tehingud olulisel määral kogu ettevõtte majandustulemust. Viga tuli ilmsiks enam kui pool aastat pärast uue arvelduskonto avamist seetõttu, et uuel kontolt oli toimunud ettevõttesisene ülekanne teisele arvelduskontole. Seetõttu hakkas raamatupidaja otsima tehingu teist poolt, mille kohta andmed puudusid. Ettevõtte juht vabandas tekkinud olukorra pärast ning põhjendas dokumentide esitamata jätmist inimliku unustamisega. Kuigi audiitor oli auditi ülevaatuslega seotud protseduurid juba teostanud, oli majandusaasta aruanne veel kinnitamata. Kooskõlastatult audiitori ning ettevõtte juhtkonnaga vead parandati ning majandusaasta aruanne esitati korrektsete andmetega.

Kirjeldatud näite põhjal väidab autor, et vead võivad selguda sedavõrd pika aja jooksul, et vahepeal on esitatud majandusaasta aruanded ebaõigete andmetega. Konkreetset juhul ei olnud võimalik raamatupidajal ega audiitoril saada andmeid, mille alusel oleks viga avastatud varem.

Teisel juhul oli raamatupidajal teada, et klient avas hiljuti täiendava arvelduskonto konkureerivas Eesti pangas ning seda tõendasid ka ettevõttesisesed tehingud arvelduskontode vahel. Raamatupidaja palus korduvalt kliendil esitada uue arvelduskonto väljavõte ning sellega seotud tehingute algdokumentid. Klient puikles väljavõtte esitamisest kõrvale põhjendusega: „Sellel kontol ei ole suurt midagi toimunud“. Vastavalt Raamatupidamise seaduse § 6 lg 2: „Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud kõiki majandustehinguid dokumenteerima ning kirjendama raamatupidamisregistrites mõistliku aja jooksul pärast majandustehingu toimumist selliselt, et oleks tagatud õigusaktidega ettenähtud aruannete tähtaegne esitamine“. Seega tuleb kajastada kõik raamatupidamiskohustuslase tehingud, sõltumata tehingute sisust või arvulistest näitajatest.

Väljaspool Eestit avatud arvelduskontod, sh eelnevalt toodud näide, põhjustavad majandustehingute kajastamisel probleemseid olukordi seetõttu, et paljudest väisriikides asuvatest pankadest ei ole võimalik saada korrektseid väljavõtteid. Mõnikord on väljavõtted vaid ekraanipiltide tasemel. Makseid on võimalik sooritada ilma korrektse selgituseta, mis muudab keerukamaks tehingute kajastamise. Paljud välismaised pangad ei väljasta Eestis tavapäraselt audiitorväljavõtet, millel kajastuvad kõik äriühingu varad ja kohustised finantsasutuse ees, samuti isikud, kellel on erinevad õigused kontodel tehinguid sooritada.

Probleemi põhjustavad praktikas ka välismaal maksete vahendusteenust pakkuvad keskkonnad (nt PayPal), samuti välismaised kauplemiskeskonnad (nt Amazon). Eesti seadustele vastavate algdokumentide saamine neist keskkondadest on keeruline ja sageli ettevõtjatele ülejõu käiv. Kui Eesti äriühing on mõne välismaise e-keskkonna kaudu soetanud kaupa, ei väljasta müüja sageli arvet. Mõnikord ei ole võimalik üldse tuvastada, kes on müüja ning kas tegemist on füüsilise või juriidilise isikuga.

2.4. Töösuhete ning tööjõumaksudega seotud vead ja pettused

Töösuhete ja tööjõumaksude korrektsemale kajastamisele Eestis on kindlasti kaasa aidanud töötajate registreerimise kohustus Maksu- ja Tolliametis. Vastavalt Maksukorralduse seaduse muudatusele, mis jõustus alates 01.07.2014, on tööandjal kohustus kõik tööd tegevad isikud registreerida Töötamise registris, mille üle teostab järevalvet maksuhaldur (MKS, RT I, 01.07.2017, 12). Avalikkusele teada oleva info alusel teostab Maksu- ja Tolliamet järevalvet registreerimiskohustuse täitmise üle eriti neil tegevusaladel, kus registreerimata töötajate ning deklareerimata töötasude tähtsus varasematel aastatel on olnud kõige suurem.

Lisaks töötamise registrile on töösuhete osapooltel kohustus järgida Töölepingu seaduses või Võlaõigusseaduses sätestatud vastavalt sellele, millist tüüpi töösuhetega on tegemist. Leidub ettevõtjaid, kellel puudub arusaam töösuhete liikidest, poolte vastastikustest õigustest ja kohustustest, samuti töösuhetega seotud maksudest. Näiteks esitas üks tööandja autorile küsimuse: „Kuidas ma tõendan, et töötaja minu ettevõttes töötab?“. Nii töötajale kui ka tööandjale on vaadeldaval juhul tõendusmaterjaliks töösuhete registreerimine Töötamise registris ning Töölepingu seaduse alusel sõlmitud tööleping.

Järgnevalt on analüüsitud vigu ja pettusi, kus osapooled pidanuks lähtuma Töölepingu seadusest ning erinevatest maksuseadustest seoses töösuhetega. Töölepingu seaduse § 1 lg 1 sätestab järgmist: „Töölepingu alusel teeb füüsiline isik (töötaja) teisele isikule (tööandja) tööd, alludes tema juhtimisele ja kontrollile. Tööandja maksab töötajale töö eest tasu“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Sama seaduse kohaselt on töölepingu kirjalik sõlmimine kohustuslik (va juhul kui töösuhe ei kesta kauem kui kaks nädalat), samuti vormistatakse kirjalikult kõik lepingu muudatused, mida saab rakendada ainult mõlema osapoole kirjalikul kokkuleppel. Töölepingu seadus kehtestab nõuded

ka tööaja korraldamiseks, puhkuste andmiseks, puhkusetasude väljamaksmiseks ning töösuhete lõpetamiseks.

Mõnikord kasutatakse ära töötajate teadmatust oma õigustest, mõjutatakse töötajaid rahaliselt või antakse töötajatele korraldusi, mis on tegelikult vastuolus seadusega, manipuleeritakse töötasude, tööaja korralduse, puhkuste korralduse ja muude Töölepingu seadusest tulenevate sätetega. Praktikas esineb olukordi, kus töötaja ja tööandja kumbki ei ole kursis töösuhteid reguleerivate õigusaktidega. Seetõttu võib esineda rumalaid ja halenaljakaid, seadusega vastuolus olevaid juhtumeid.

Näitena võib tuua juhtumi, kus kolm aastat tegutsenud ning selle ajaga rohkelt tuntust ja tunnustust kogunud toitlustusettevõtte, kus töötajaid enam kui 40, personalijuht pöördus töötaja palvel raamatupidaja poole järgmise küsimusega. „Üks töötaja täidab kahe ametikoha ülesandeid. Ametikohal A on tema tunnitasu 3,90 eurot (bruto) ning ametikohal B on tunnitasu 4,30 eurot (bruto). Kummalgi ametikohal tekib iga kuu erinev arv töötunde vastavalt töögraafikule. Kui suur on töötaja netopalk igas kuus?“ On mõneti mõistetav, et spetsiifilise eriala oskustöoline ei erista neto- ja brutotöötasu ega mõista maksuarvestuse sisu, kuid personalijuhi ametikoht võiks eeldada töösuhetest arusaamist sel määral, et erineva tunnitasu ja erineva töötundide arvuga kuudes ei ole igakuine brutotasu kuust kuusse ühesugune. Brutost neto leidmist mõjutavad aga isiku personaalsed maksud, sh tulumaksuvaba osa arvestamine töötaja avalduse alusel ning kogumispensioni makse, mis võib erinevatel isikutel olla erinev. Seetõttu pidanuks personalijuht juba küsimuse püstitamisel suutma töötajale esmase vastuse anda, et sellise töölepingu puhul ei ole töötaja töötasu igas kuus sama ning lõppsummat netotasuna prognoosida ei ole võimalik.

Töölepingu seaduse § 29 lg 3 sätestab töötasu suuruse: „Kokkulepitud töötasust arvestatakse maha töötaja maksukohustus ehk töötasust kinnipeetavad seaduses ettenähtud maksud ja maksed. Töötasu makstakse rahas“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Seaduses on selgelt väljendatud, et töötasu kokkulepe peab olema sõlmitud brutosummas, millest arvestatakse maha maksud ja maksed. Paljud tööandjad eiravad seda kohustust, millele lisab survet töötajate teadmatust, kes töösuhete sõlmimisel esitavad palgasoovi just netosummas. Lisaks vastuolule Töölepingu seadusega, võib selline olukord olla kahjulik töösuhete mõlemale osapoolle. Kuna töötasust peetakse kinni maksud ja maksed, mõjutavad netosummat töötuskindlustusmaksed, kogumispensionimaks ning tulumaks sh maksuvaba tulu kasutamine töötaja avalduse alusel. Vastavalt Vabariigi Valitsuse määrusele on kindlustatu töötuskindlustusmaks määr 0,8% aastatel 2015–2018 (RT I, 28.09.2014, 2).

Kogumispensionide seaduse § 9 kohaselt on kohustusliku kogumispensionini makse määr 2% (KoPS, RT I, 03.07.2017, 10). Vastavalt tulumaksuseaduse § 4 lg 1 p 2 on tulumaksumäär 20%. Täiendavalt on isikul õigus vastavalt Tulumaksuseaduse § 23 maksuvaba tulu kasutamiseks, mis 2017. aastal oli 2160 eurot aastas ehk 180 eurot kuus.

Olukorras, kus töötasu kokkulepe on seadusega vastuolus olevana sõlmitud netotasus, võivad teatud juhtudel kahju kanda mõlemad töösuhte osapooled. Autor on näitena koostanud kolm võrdlevat arvutuskäiku perioodi 2013–2018 kohta (Lisad 2, 3, 4). Näidete koostamisel on arvestatud tulumaksu, maksuvaba tulu ning töötuskindlustusmakset vastavalt konkreetsele aastale kehtinud maksumääradele.

- 1) Eeldusel, et töötasus on kokku lepitud brutosummas 1000 eurot, töötaja on avaldanud soovi rakendada tulumaksuvaba osa, töötaja töötasust peetakse kinni töötuskindlustusmakse ja kohustuslik kogumispension (Lisa 2).
- 2) Eeldusel, et töötasus on kokku lepitud netosummas 800 eurot, töötaja on avaldanud soovi rakendada tulumaksuvaba osa, töötaja töötasust peetakse kinni töötuskindlustusmakse ja kohustuslik kogumispension (Lisa 3).
- 3) Eeldusel, et töötasus on kokku lepitud netosummas 800 eurot, töötaja ei ole avaldanud soovi rakendada tulumaksuvaba osa, töötaja töötasust peetakse kinni töötuskindlustusmakse ja kohustuslik kogumispension (Lisa 4).

Kui pooled on kokku leppinud brutopalgas ja see ei ole perioodil 2013–2018 muutunud, on töötaja netotasu igal aastal veidi suurenenud tulumaksu vähenemise tõttu 21%-lt 20%-ni alates aastast 2015 ning maksuvaba tulu järk-järgulise suurenemise tõttu. Vähem mõju töötajale ja tööandjale on avaldanud töötuskindlustusmakse määra vähenemine 2015. aastal töötajale 2%-lt 1%-ni ja tööandjale 1%-lt 0,8%-ni. Kokkuvõttes on töötaja brutopalk jäänud samaks, kuid netopalk on suurenenud 82,56 euro võrra 788,64 eurolt aastal 2013 kuni 871,20 euroni aastal 2018. Tööandja kulu on vähenenud vaid töötuskindlustusmakse määra muutumise tõttu 2 euro võrra väiksemaks (Lisa 2).

Kui pooled on kokku leppinud netopalgas ja see ei ole perioodil 2013–2018 muutunud, on töötaja brutotasu igal aastal veidi vähenenud. Aastal 2013 oli töötaja brutopalk netost lähtuvalt arvutatuna 1014,98 eurot ning on 2018. aastal 907,68 eurot. Kuna kohustuslikku kogumispensionini, töötuskindlustusmakset ja sotsiaalmaksu arvestatakse lähtuvalt brutopalgast, on viie aasta jooksul töötaja peronaalsesse fondi kogunevad maksum summad vähenenud, mille tõttu vähenevad isikule

ka riigi poolt vajadusel välja makstavad töötuskindlustushüvitis, riiklik vanaduspension, töövõimetushüvitis, vanemahüvitis jt riigieelarvest makstavad summad, mis sõltuvad töötaja personaalsest töötasust ning sellelt tasutud maksudest. Töötajale on selline kokkulepe kahjulik eelkõige brutopalga vähenemise tõttu, millega seoses ei ole suurenenud ka töötaja netopalk, samuti vähenevad töötaja isiklikud sotsiaalsed tagatised (Lisa 3).

Kui pooled on kokku leppinud netotasus ja töötasule ei rakendata maksuvaba tulu määra, on see kahjulik tööandjale. Olukord on kasulik töötajale juhul kui sama töötaja ei kasuta maksuvaba tulu määra mõne teise tööandja juures. Arvestades netopalgast brutopalga olukorras, kus maksuvaba tulu määra ei rakendata, on tööandja kulud suuremad tulumaksu võrra maksuvaba tulu suuruselt töötasu osalt. Juhul, kui töötaja ei kasuta talle ette nähtud maksuvaba tulu ei selle ega ühegi teise tööandja juures, tehakse tasaarveldus järgneval aastal eraisiku tuludeklaratsioonis, mille alusel tekib töötajal õigus enam makstud tulumaks kehtiva maksuvaba tulu määra alusel riigilt tagasi saada. Sisuliselt on sel moel võimalik töötajal tekitada endale täiendav sissetulek, mille on kinni maksnud tööandja, deklareerides töötajale kõrgema töötasu ning mitte rakendades tulumaksuvabastust (Lisa 4).

Tööandja asjatundmatust tõendab näide, kus kaks aastat tegutsenud äriühingu juht väitis raamatupidajale järgmist: „Kui ma sularahas palka maksan, siis ju ühtegi maksu maksuma ei pea“. Autoril puudub info selle kohta, kas konkreetses ettevõttes maksti töötajatele nn „ümbrikupalka“, kuid võib eeldada, et tööandja selline väide ei viita sularahamaksele kui raamatupidamises kajastatavale tasumisviisile, kus väljamakse töötajale toimuks ettevõtte kassast vastava kassaorderi alusel.

Ettevõtja asjatundmatust tõendab ka teine näide, kus ettevõtte juhid tegid raamatupidajale järgmise ettepaneku: „Maksame ülemustele ainult alampalka, ülejäänud näitame boonuste ja lisatasude nime all. Siis peame maksusid maksuma ainult alampalga eest“. Kui tööandja maksab töötajale ümbrikupalka, on tegemist seaduserikkumisega. Kahjuks ei tea paljud ümbrikupalgaga nõustuvad töötajad, kuidas deklareerimata töötasu ja tasumata tööjõumaksud mõjutavad nende sissetulekuid ja sotsiaalseid garantiisid tulevikus.

Autor on mõnekuulise ajavahemiku jooksul mitmelt ettevõtjalt saanud ühesuguse küsimuse seoses tööjõumaksudega. Nimelt on ettevõtjatel kujunenud arusaam, et kui töötaja töötab mitme tööandja juures, siis tööjõumaksusid peab maksuma neist ainult üks tööandja. Omakasupüüdliselt arvatakse,

et maksud maksab „keegi teine“, mitte küsimuse esitaja. Ühe näite puhul suundus äriühingus sekretäritööd teinud isik tööle kooliõpetajaks ning jätkas äriühingus sekretärina töötamist osalise tööajaga. Äriühingu juht arvas seepeale, et tema ei pea sekretärile makstava töötasu eest edaspidi ühtegi tööjõumaksu maksma, kuna õpetajana teenitavalt töötasult makstakse kõik maksud.

Teisel juhul otsustas äriühingu juht asuda ise tööle töölepingu alusel, kuid selle kõrvalt jätkata oma äriühingu kaudu senise tegevusega väikeses mahus. Kuni töölepingu alusel tööle asumiseni maksis äriühingu juht endale oma ettevõttest töötasu ning kõiki sellega seotud maksusid. Töölepingu alusel tööle asumise järel jätkas äriühingu juht endale oma ettevõtte kaudu töötasu maksmist, kuid sai raamatupidajalt maksudeklaratsiooni esitamise järel ebameeldiva üllatuse osaliseks, sest ta ei teadnud, et tema isiklik äriühing peab jätkuvalt maksma tööjõumaksud välja makstud töötasult. Ka sellel äriühingu juhil oli arusaam, et maksud maksab nn „põhitöökoht“ ja isikliku äriühingu kaudu välja makstud palk on maksuvaba.

Kolmandal juhul pöördus autori poole isik, kes on lisaks oma põhitööle tegutsenud FIE-na, kuid soovib edaspidi teenuseid osutada FIE asemel enda osaühingu kaudu. Põhjuseks on isiku arusaam, et FIE peab tema hinnangul liiga palju maksusid maksma, kuid isikliku ettevõtte kaudu makstav töötasu on maksuvaba, kuna samal isikul on põhitöökoht, kes maksab tema eest kõik maksud.

Tööjõumaksud arvestamisest ja põhimõtetest ei teadnud ka kinnisvarabüroona tegutsev üksikettevõtja, kes pärast 1000 eurose netopalga väljamaksmist deklareeritud maksude summa kohta esitas järgmise küsimuse: „Miks ma pean nii palju riigile maksma? See summa minu eelarvesse küll ei mahu.“

Esineb selliseid ettevõttejunkte, kes ei ole nõus maksma ühtegi tööjõuga seotud maksu, väites, et „meil on töötajaga kokkulepe, et töötaja maksab ise enda eest maksud“. Sellist võimalust Eesti seadustik ette ei näe.

Sageli esineb olukordi, kus töösuhte osapooled ei ole konkreetselt kokku leppinud töö eest makstavas tasus või on kokkulepe sõlmitud fikseeritud summas, millele lisanduvad boonustasud või muud tasud, mille arvestamine ja mõõtmine on raske või peaaegu võimatu. Selliste ebamääraste kokkulepete puhul on oht, et kahju saab eeldõige töötaja, kuna töö eest makstava tasu õiglast arvutust on raske kontrollida. Praktikas juhtub, et raamatupidajale on esitatud tööleping, milles on fikseeritud vaid kindel kuupalk ning töölepingutes sageli kasutatav sõnastus, mis ütleb,

et „tööandjal on õigus töötajale maksta lisatasu või preemiat“. Esineb juhtumeid, kus arvelduskonto tehinguid kontrollides selgub, et töötasu ülekanded on erinevad palgalehel kajastatust. Probleemi ei ole, kui väljamakstud tasu on suurem kui eelnevalt arvestatud põhipalk. Sel juhul saab enammakstud summa kajastada lisatasuna. Lisatasu arvestamise alus ja selgitus on tööandja vastutusvaldkond, kuid kui maksud saavad õigesti deklareeritud, siis juriidiliselt on kõik korras.

Kui aga makstud töötasu on väiksem kui arvestuslik tasu, peab selleks olema põhjus. Praktikas selgub sageli sellistes olukordades, et tööandja otsustas töötasu vähendada, kuna töötaja puudus töölt, oli haige või sõlmisid pooled omavahel mingi kokkuleppe, mida ei ole kirjalikult fikseeritud. Seejuures jätavad tööandjad arvestamata asjaolu, et kõik töösuhet puudutavad kokkulepped peavad olema sõlmitud kirjalikult. Tööandja äranägemisel vähendatud töötasu ei ole õiguspärane. Enamasti ei ole vähem välja makstud summa õige ka siis, kui raamatupidaja teeks arvestustes paranduse ning kajastaks puudunud päevad töötasu arvestuses.

Töötasu väljamaksed suvalistes summades, mille kohta mõistlik arvutuse alus puudub, ei ole väikeste äriühingute puhul sugugi harv nähtus. Näitena võib tuua juhtumi, kus kalendrikuu kestel asus ettevõttesse tööle uus töötaja. Tööandja esitas raamatupidajale töölepingu andmed. Järgneva kuu alguses jättis aga tööandja töötajale arvestatud töötasu välja maksmata. Raamatupidaja päringu peale sellise teguviisi kohta esitas tööandja selgituse: „Esimene nädal oli proovinädal, selle eest palka ei saa“. Mõiste „proovipäev“ on tööandjate hulgas laialt levinud. Seda kasutatakse uute töötajate tööle värbamisel selgitamiseks, kas isik sobib ettevõttesse antud tööd tegema. Vestlustest tööandjatega on selgunud erinevaid seisukohti proovipäeva rakendamise ja tasustamise osas. Mõned tööandjad maksavad proovipäeva eest tasu ning registreerivad töötaja lühikeseks perioodiks töötamise registrisse. Sel juhul ei rikuta otseselt töölepingu seadust, sest töötaja on registreeritud ja saab töö eest tasu. Kui koostöö sobib, jääb töötaja reeglina ettevõttesse tööle ning talle vormistatakse tööleping. Mõned tööandjad on seisukohal, et proovipäeva eest tasu ei maksta ning tööle kandideerija peaks oma võimeid ja oskusi proovipäeval tõestama, et üldse tööle saada. Sellised tööandjad enamasti ei registreeri tööle kandideerijaid „proovipäevaks“ töötamise registrisse ja ei maksa ka tasu.

Töölepinguseadus „proovipäeva“ mõistet ette ei näe ning tööandjate seas levinud proovipäeva rakendamine on vastuolus Töölepingu seadusega. Töötaja sobivuse hindamiseks näeb Töölepingu seaduse § 6 lg 1 ette katseaja kasutamise võimaluse järgnevalt: „Kui tööandja ja töötaja lepivad

kokku käesoleva seaduse § 86 lõikes 1 sätestatust lühema aja, et hinnata, kas töötaja tervis, teadmised, oskused, võimed ja isikuomadused vastavad tasemele, mida nõutakse töö tegemisel (katseaeg), peab tööandja lisaks käesoleva seaduse paragrahvis 5 nimetatule teatama töötajale katseaja kestuse“. Töölepingu seaduse § 86 sätestab töölepingu ülesütleamise tingimused katseajal ning § 96 sätestab, et „Töölepingu võib katseajal üles öelda vähemalt 15-kalendripäevase etteteatamistähtajaga“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3).

Praktikas on probleemiks tööaja arvestamine eriti neil juhtudel, kus töötajad on tööle võetud täistööajaga ning kindla töötasuga. Sageli jäetakse fikseerimata töölt puudumised, mis peaks olema kajastatud (palgata) puhkusena või haigestumised, mille kohta ei vormistata töövõimetuslehte. Probleemi ei tekiks, kui sellises olukorras jätkaks tööandja tavapärasest töötasu maksmist ja ei vormistaks ametlikult puudumisi. Enamasti aga tööandjad puudutud töötaja eest tasu maksuma ei ole nõus, kuid töötasu vähendamiseks puudub algdokument. Samuti tekitab selline olukord hilisemat segadust ja vigade tekkimise võimaluse puhkusetasude, lõpparvete jm tasude arvestamisel, mille arvestamise alus on seotud eelnevate perioodide töötasude ja tööaja andmetega.

Esineb ka vastupidiseid juhtumeid, kus töötaja on ametlikult viibinud töövõimetuslehel, kuid tööandjat sellest teavitatud ei ole ning töötaja on samal ajal tegelikult viibinud tööl. Tuleb ette ka olukordi, kus töötaja on mõned päevad puudunud töölt haigestumise tõttu, kuid ametliku töövõimetuslehe periood erineb töötaja tegelikult puudunud päevadest. Segadust töövõimetuslehtedega ei saa panna ainult töötajate ja tööandjate teadmatuse arvele. Olukorra muudab keerulisemaks ka Eestis kehtiv kord, kus töövõimetuslehed on ainult elektroonilised ning tööandjal puudub võimalus töövõimetuslehe olemasolu kontrollida töövõimetuslehe kehtivuse ajal senikaua, kui arst on töövõimetuslehe lõpetanud ja kinnitanud. Sellist olukorda kasutavad töötajad mõnikord ära töösuhte ühepoolseks lõpetamiseks, teavitades tööandjat oma haigestumisest, kuid tegelikult asudes tööle uue tööandja juurde. Senisel tööandjal ei ole mingit võimalust kontrollida, kas isikul on kehtiv töövõimetusleht või mitte. Tuleb ette ka olukordi, kus arst on isiku haigestumise järgselt tööle suunanud ning töövõimetuslehe lõpetanud, kuid töövõimetusleht ei ole e-keskkonnas tehniliste probleemide tõttu tööandjale nähtav. Sellisel juhul peab tööandja töötajat teavitama, kes omakorda peab uuesti pöörduma arsti poole töövõimetuslehe andmete uuesti esitamiseks.

Segadus töövõimetuslehtede ja nende kuupäevadega toob kaasa probleeme palgaarvestustes eriti siis, kui töövõimetusleht on alanud eelneval kuul, kuid ei ole palkade arvestamise ajaks veel

lõpetatud. Tekib olukordi kus töötaja ei mäleta või ei tea täpselt, millisest kuupäevast töövõimetusleht algas. Töötaja ütluse alusel palka arvutades tekib oluline vigade oht.

Lisaks mitmesugustele vigadele töötasude arvestamisel on probleemiks ka töötasude väljamaksed valedele isikutele. Töölepingu seaduse § 33 lg 4 sätestab järgmist: „Tööandja peab kandma töötaja töötasu ja muu tasu töötaja määratud pangakontole, kui ei ole kokku lepitud teisiti.“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Seega peab töötaja esitama tööandjale andmed selle kohta, kuhu kanda tema töötasu. Erandiks on siinjuures kohtutäiturite jm seadusest tulenevad nõuded, kui teatud osa töötasust tuleb kanda kellegi kolmanda, mitte töötaja, arvelduskontole. Praktikas esineb juhtumeid, kus suveks tööle läinud õpilased esitavad tööandjale avalduse, paludes oma töötasu kanda ema või isa arvelduskontole. Esineb ka olukordi, kus töötaja esitab avalduse oma töötasu kandmiseks näiteks abikaasa või elukaaslase arvelduskontole. Kui töötaja selleks ise soovi avaldab, ei ole tegemist seaduse rikkumisega ning töötaja ei pea oma sooviavaldust tööandjale põhjendama.

Töötaja peab tööandjat teavitama, kui tema määratud isik, kelle arvelduskontole töötasu kantakse, muutub. On juhtunud, et töötasu kantakse töötaja avalduse alusel töötaja perekonnaliikme kontole. Kui töötaja on jätnud tööandjat teavitamata oma lähedase isiku vahetumisest, on tööandja varasema avalduse alusel jätkuvalt töötasu kandnud valele isikule. Selles olukorras on vastutus täielikult töötajal, kes on omakäeliselt vastava avalduse esitanud ja allkirjastanud. Seadust rikutakse juhul, kui töötaja ei ole tööandjale avaldust esitanud ning tööandja kannab omavoliliselt töötasu kolmanda isiku arvelduskontole. Näitena võib tuua juhtumeid, kus tööandja on töötasu kandnud kolmanda isiku kontole kolmanda isiku nõudmisel selleks seaduslikku alust omamata. Sellises olukorras lasub vastutus tööandjal.

Eestis on palju eraisikuid, kes on erinevatel põhjustel sattunud makseraskustesse, võlgadesse või muul moel vastuollu seadustikuga ning kelle töötasud ja arvelduskontod on osaliselt arestitud. Vastavalt kehtivale seadustikule kuuluvad kohtutäiturite esitatud nõuded rahuldamisele ning tööandja on kohustatud töötaja töötasust tegema kinnipidamisi. Olukorras, kus Eestis on tööjõupuudus, on mõned tööandjad nõus töötajate soovidele vastu tulema, rikkudes sellega seadusi. Nii tuleb praktikas ette olukordi, kus töötamise registrisse registreeritakse üks isik, kuid tööd teeb teine isik. Sellist skeemi kasutavad abikaasad, elukaaslased või lähedased perekonnaliikmed, et vältida kohtutäituri kaudu sisse nõutavate võlgade tasumist. Ametlikult ei ole võlglasel sissetulekut või on võlglase sissetulek nii väike, et sellest ei saa seaduse alusel

kinnipidamisi teostada. Kasutatakse ka skeemi, kus ühe tööandja juurde registreeritakse tööle mõlemad abikaasad, tegelikult töötab vaid üks abikaasadest. See abikaasadest, kellel lasub kohtutäituri nõue, teenib ametlikult alampalka, millest kinnipidamisi teha ei ole võimalik. Teine abikaasa, kelle suhtes kohtutäituri nõudeid ei ole, teenib ametlikult ülejäänud palga. Selliselt on tööandja hajutanud riski, et maksuhalduri kontrollimise korral on kõik tööd tegevad isikud töötamise registris registreeritud, töötasud ning tööjõumaksud on deklareeritud ja tasutud ning samal ajal eiratakse näiliselt korrektse skeemi kaudu kohtutäituri nõudeid.

Olukorras, kus Eestis kvalifitseeritud tööjõudu napib, kerkib personaliprobleem eriti teravalt üles suvisel puhkuste perioodil selliste valdkondade ettevõtetes, kus ettevõtte tegevus on suvel aktiivsem näiteks ehitusvaldkond, teenindus, toitlustus. Ühest küljest on see võimalus noortele, kel on suvel lihtsam ajutist töökohta leida, teisalt on see probleemiks tööandjatele. Puhkuste perioodiks asendajate värbamine toob tööandjatele kaasa täiendavad tööjõukulud ning täiendavad kohustused seoses töötajate tööle vormistamise, juhendamise ning tööaja arvestuse pidamisega. Lisaks peab arvestama, et ajutisel ja asenduspersonalil ei pruugi olla põhipersonaliga võrreldes võrdseid tööoskuseid ning neil võib olla madalam töömotivatsioon.

Ehitusvaldkonnas tegutsev ettevõtte otsustas osalise tööajaga suvehooajaks tööle võtta keskharidust omandava noormehe. Lisaks isikut tõendavale dokumendile ja muude isikuandmetele, esitas noormees tööandjale ka õpilaspileti. Kui andmed olid jõudnud raamatupidajani, esitas raamatupidaja tööandjale mõned täiendavad küsimused konkreetse töösuhte kohta, teades, et töötaja asub tööle osalise tööajaga ja tema teenitud töötasu saab tõenäoliselt olema väiksem, kui riigis kehtiv kuupalga alammäär. Kas tööandja on arvestanud asjaoluga, et tasuda töötaja eest sotsiaalmaks vähemalt alammääras selleks, et garanteerida töötajale ravikindlustuskaitse töötamise ajal? Kas õpilaspileti alusel saame olla kindlad, et tööandja ei pea maksma konkreetse töötaja eest sotsiaalmaksu alammäära, kuna ravikindlustuse tagab riik ning sellega seoses, kas tööandja võib arvestada sotsiaalmaksu vaid teenitud brutopalgalausel või vajab ettevõtte täiendavalt haridusasutuse tõendit? Kas töötaja on esitanud tööandjale avalduse tulumaksuvaba miinimumi kasutamiseks oma töötasult? Eelnevad küsimused tekitasid ettevõtjas suure segaduse ning ta vastas omalt poolt küsimustele järgmiste küsimustega: „Mis see tulumaksuvaba miinimum on? Miks see vajalik on? Miks seda peab arvestama? Mis see ravikindlustuse kohustus on? Kuidas tööandja sellega seotud on? Miks raamatupidajal üldse kõike seda vaja teada on?“

Konkreetne ettevõtte oli Eesti turul tegutsenud poolteist aastat ning ettevõttes töötas selleks hetkeks kaheksa täistööajaga töötajat, kuid ettevõtte juhil puudus arusaam töösuhete reguleerimisest ja maksustamisest. Ettevõtja küsimustest võib aru saada, et tal puudus arusaam sellest, milliseid makse üldse tööandja kannab, mis peetakse kinni töötaja palgast ning milleks riik mingit maksuliiki kasutab. Vastasel juhul ei oleks ettevõtja esitanud küsimust ravikindlustuse kohustuse teemal, vaid pidanuks teadma, et ravikindlustuskaitse tekib töötajale ühe osana tööandja tasutud sotsiaalmaksust, mille kohta kehtivad konkreetsed seadusesätted. Iga ettevõtja peaks teadma, kuidas ta on seotud mingite maksuliikidega ning miks raamatupidajal on vaja detailseid andmeid töötaja kohta töötasu arvestamisel.

Puhkustega seonduv põhjustab arusaamatusi nii töötajatele kui ka tööandjatele. Paljud ettevõtjad ei taha tunnista, et töölepingu alusel töötaval isikul on õigus kasutada puhkust ja saada selle eest tasu. Leidub töötajaid, kes üritavad puhkusepäevade arvestamisel tööandjaid petta, leidub ka tööandjaid, kes üritavad vältida puhkuse andmist või selle tasustamist. Töölepingu seaduse neljas jagu käsitleb põhjalikult erinevaid puhkuseliike ning puhkuse andmise ja tasustamise tingimusi.

Mitmesugused vead ja probleemid seoses puhkustega saavad alguse puhkuste ajakava koostamisest. Töölepingu seaduse § 69 lg 1 sätestab järgmist: „Põhipuhkuse aja määrab tööandja, arvestades töötajate soove, mis on mõistlikult ühitatavad tööandja ettevõtte huvidega“ ning § 69 lg 2 sätestab: „Tööandja koostab puhkuste ajakava iga kalendriaasta kohta ja teeb selle töötajale teatavaks kalendriaasta esimese kvartali jooksul...“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Seega on puhkuste ajakava koostamise kohustus pandud täielikult tööandjale.

Praktikas toimub puhkuste ajakava koostamine enamasti selliselt, et tööandja palub töötajatel teatud tähtajaks kirjalikult esitada oma puhkusesoovid, seades tingimused, kes keda asendab ja millised töötajad ei tohiks ühel ja samal ajal puhkusel olla. Väikeettevõtete hulgas on väga vähe selliseid äriühinguid, kus seaduses sätestatud tähtajaks ehk hiljemalt kalendriaasta esimese kvartali lõpuks on käesoleva aasta puhkuste ajakava reaalselt koostatud ja kinnitatud selliselt, et kõikide töötajate kogu aasta puhkused on ajakavas fikseeritud. Parimal juhul suudetakse fikseerida vaid osa puhkusest. Kui töötajatelt küsida nende puhkusesoove, siis antakse reeglina kahte liiki vastuseid:

- 1) Töötajad ei oska nii pikalt oma puhkusi ette planeerida kuna:
 - a. Ei tea, milline ilm tuleb;
 - b. Ei tea, millal teised pereliikmed puhkust saavad;

- c. Ei tea, millisteks kuupäevadeks õnnestub saada sobivaid reisipakkumisi.
- 2) Kõik töötajad soovivad kogu puhkuse kasutada ühes osas, kas alates jaanipäevast või juulikuus.

Tööandja seisukohast on töötajate soovidega arvestamine ning samas ettevõtte tööprotsessi planeerimine selliste eelduste alusel raske, kui mitte võimatu. Seetõttu jätavad väga paljud tööandjad seadust eirates puhkuse ajakava koostamata.

Autor väidab oma kogemustele tuginedes, et mikro- ja väikeettevõtetes koostatakse puhkuse ajakava seadusega sätestatud tingimustest lähtuvalt vaid 5–10% ettevõtetes. Ülejäänud kas ei koosta üldse puhkuse ajakava või kajastatakse puhkuse ajakavas vaid osa kõikidest puhkustest.

Vastavalt Töölepingu seaduse § 69 lg 3 „Puhkuse ajakavasse märkimata puhkuse kasutamisest teatab töötaja tööandjale 14 kalendripäeva ette kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Seega võtab tööandja endale riski, kui jätab puhkuse ajakava vastavalt seadusele koostamata. Selline olukord võib puhkuse kõrghooajal kaasa tuua konflikte osapoolte vahel, kus töötaja esitab vastavalt seadusele puhkuseavalduse, teatades sellest 14 kalendripäeva ette, kuid tööandjal ei ole võimalik seda tööprotsessist lähtuvalt rahuldada. Sellises olukorras on töötajal õigus enda välja teenitud puhkust kasutada, kuid tööandjad oma teadmatusest ei taha olukorda aktsepteerida.

Töölepingu seaduse § 55 sätestab järgmist: „Eeldatakse, et töötaja iga-aastane puhkus on 28 kalendripäeva (põhipuhkus), kui töötaja ja tööandja ei ole leppinud kokku pikemas põhipuhkuses või kui seadus ei sätesta teisiti“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Seega sätestab Töölepingu seadus konkreetselt, et põhipuhkust arvestatakse kalendripäevades, mitte tööpäevades. Leidub töötajaid, kes aastast aastasse üritavad oma tööandjat samalaadse skeemiga petta, kirjutades puhkuse avalduse kuupäevad selliselt, et need kattuksid nädalapäevadega esmaspäevast reedeni mitte kalendripäevadega esmaspäevast pühapäevani.

Näide. Oletame, et töötaja kasutab seadusega ette nähtud põhipuhkust kogu detsembrikuu aastal 2017. Detsembris on 31 kalendripäeva. Vastavalt Töölepingu seaduse § 54 lg 3 ei arvestata põhipuhkuse hulka rahvus- ja riigipühi. Seega tuleb detsembri kalendripäevadest välja arvata 24.; 25.; ja 26. detsember. Töötaja põhipuhkuse moodustavad kõik ülejäänud detsembrikuu päevad. Leidub aga töötajaid, kes kirjutavad sama perioodi puhkuse kasutamiseks avalduse, milles paluvad

põhipuhkust perioodil 01.12.; 04.12.–08.12.; 11.12.–15.12.; 18.12.–22.12., 27.12.–29.12. ehk ainult konkreetse kalendrikuu tööpäevadel. Kui tööandja nõustub sellise avaldusega, vormistatakse puhkusepäevade kasutamine vaid 19 puhkusepäeva eest ning töötaja on sisuliselt säästnud 28st puhkusepäevast 9 puhkusepäeva, mida ta kavalusega järgneval perioodil taas osavalt kahele täisnädalale mahutab. Selline arvestus tekitab olukorra, kus töötaja ei saa küll rahalist kasu tööandja arvel, kuid saab sisuliselt tööst vaba aega puhkuseks seadusega ette nähtud nelja nädala asemel kokku kuus nädalat.

Töölepingu seaduse § 68 lg 5 sätestab järgmist: „ Põhipuhkus tuleb kasutada kalendriaasta jooksul. Põhipuhkust antakse osadena üksnes poolte kokkuleppel. Vähemalt 14 kalendripäeva puhkust peab töötaja kasutama järjest. Tööandjal on õigus keelduda põhipuhkuse jagamisest lühemaks kui seitsmepäevaseks osaks. Kasutamata puhkuseosa viiakse üle järgmisesse kalendriaastasse.“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3). Kuigi seadus lubab puhkust osadena kasutada üksnes poolte kokkuleppel, on väikestes äriühingutes puhkuse kasutamine ühes katkematus osas pigem erand kui reegel. On tegevusvaldkondi, näiteks ehitus, teenindus, turism ja sellega seotud teenused, toitlustus, ürituste korraldus jne, kus suvehooaeg, kui enamik inimesi eelistaks puhkust veeta, on ettevõtetele just peamine tulu teenimise periood. Seetõttu on paljudes ettevõtetes rakendatud seadusega vastuolus olevat sisekorra reeglit, mille kohaselt ei saa töötajad suvel kasutada puhkust mitte rohkem kui kaks nädalat. Töölepingu seaduse § 68 lg 5 sätestab ka, et tööandja võib, aga ei pea keelduma lühema kui seitsmepäevase puhkuse andmisest. Seega eeltoodud näide, kus töötaja palub vormistada puhkusepäevad ainult tööpäevadele, ei ole seadusega vastuolus, kuid on vastuolus pigem hea tavaga. Leidub tööandjaid, kes ei saa puhkuse andmise põhimõtetest aru ning nõustuvad sellise skeemiga või ei pööra sellele tähelepanu.

Praktikas esineb ka olukordi, kus töötajad reaalselt ei kasuta ära neile seadusega ette nähtud puhkust. Põhjused võivad olla erinevad (näiteks kui ettevõtte tööprotsess ei võimalda suvehooajal puhkust kasutada, kuid talvisel perioodil on tööd vähem). Mõningatel tegevusaladel (näiteks spetsiifilised eriehitustööd), mis on seotud ilmastikuga, antakse töötajatele talveperioodil vaba aega, mille eest jätkatakse töötasu maksmist. Sisuliselt saavad töötajad sel perioodil puhata, käies tööil väikese töökoormusega. Sageli ei saa selliste tööde puhul töögraafikut ette prognoosida, kuna ilmaprognoosi ei tea kuigi pikalt ette ning töötajad on pidevas valvelolekus tööle asumise sõltuvalt ilmastikust. Nii võib tekkida olukord, kus seadusega ette nähtud puhkus jääb ametlikult kasutamata. Mõned töötajad soovivad aga rohkem teenida ning paluvad tööandjal maksta välja kasutamata puhkusepäevade eest puhkusetasu, jätkates samal ajal töötamist. Selline olukord on

seadusega vastuolus, kuigi praktikas esineb seda sageli. Nimelt sätestab töölepingu seaduse § 70 lg 3 „Kokkulepe puhkuse hüvitamiseks raha või muude hüvedega töölepingu kestuse ajal on tühine.“ (TLS, RT I, 28.04.2017, 3).

Autori poole on pöördunud äriühingus töölepingu alusel töötanud isik järgmise küsimusega: „Kas töökohta vahetades ei saaks kasutamata puhkust teise ettevõttesse üle viia? Tahaks ikka suvel puhata ka“. Töötaja seisukohast on küsimus mõneti mõistetav, sest vahetades töökohta esimesel poolaastal, ei saa töötaja olla kindel, kas uus tööandja võimaldab talle suvel soovitud ajal puhkust. Tööandja seisukohast oleks selline skeem mõistetav ainult osaliselt – mõni rumalam tööandja oleks kindlasti nõus töötaja töölt vabastama „andes kaasa“ kasutamata puhkusepäevad, mitte rahalise hüvitise selle eest. Ükski tööandja ei oleks nõus tööle võtma töötajat, kel kaasas teadmata hulk kasutamata puhkusepäevi eelmise tööandja juurest. Töölepingu seaduse § 71 ei anna sellist võimalust ning sätestab järgmist: „Töölepingu lõppemisel on tööandja kohustatud hüvitama töötajale kasutamata jäänud aegumata põhipuhkuse rahas“. Töötajal on uue tööandja juures võimalik põhipuhkust kasutada ka enne kuue kuu täitumist juhul, kui pooled selles kokku lepivad.

Lisaks põhipuhkusele on töölepingu alusel töötaval isikul õigus veel paljudele eri liiki puhkustele näiteks vanemapuhkuse erinevad liigid, õppepuhkus, tasustamata puhkuse eri liigid. Kui põhipuhkuse andmise kohustust üldjuhul ettevõtjad teavad, kuid selle rakendamisel esineb palju vigu ja probleeme, siis tasustatud õppepuhkuse andmise kohustus tuleb paljudele ettevõtjatele ebameeldiva üllatusena. Paljud tööandjad ei taha aktsepteerida olukorda, kus töötajal on õigus kasutada õppepuhkust ning tööandjal on kohustus selle eest tasu maksta. Eriti juhul, kus töötaja õpib erialal, mis ei ole tema tööga otseselt seotud. Õppepuhkuse andmise ja tasustamise korda reguleerib Täiskasvanute koolituse seadus (TäKS, RT I, 10.06.2015, 10).

Sageli tekivad arusaamatused ja konfliktid töötaja ja tööandja vahel töösuhte lõpetamisel, kui tööandjal tekib kohustus välja maksta lõpparve ehk viimase perioodi töötasu ning puhkusekompensatsioon kasutamata puhkusepäevade eest. Kui töösuhte lõppemisel kaasnevad omavahelised arusaamatused, vastastikused süüdistused ja muud ebameeldivad emotsioonid, tekib sageli olukord, kus töötaja otsib põhjuseid tööandjalt rohkem tasu saada ning tööandja otsib põhjuseid töötajale välja teenitust vähem maksta. Töölepingu seaduse § 78 sätestab tasaarvestamise erisused, mille kohaselt võib töötasust kinnipidamisi teha ainult töötaja kirjaliku nõusoleku alusel. Erandiks on seejuures tööandja poolt töötajale ette makstud tasud, mida võib lõpparvest kinni pidada töötaja nõusolekuta. Konfliktisituatsioonis ükski töötaja kirjalikku

nõusolekut kinnipidamiste teostamiseks ei anna. Seetõttu tuleb ette olukordi, kus tööandjad teostavad kinnipidamisi vastuolus seadusega (näiteks rikutud või kaotatud töövahendite eest või ettevõttele põhjustatud kahju eest, mille tõendamine on ebaselge).

Tööandjatele tuleb sageli ebameeldiva üllatusena lõpparve suurus, eriti juhtudel kui see on sarnases suurusjärgus või suurem kui töötaja ühe kalendrikuu töötasu. Lõpparvest veel arusaamatum on paljude tööandjate jaoks lõpparve väljamaksele järgneval kuul tasutav tööjõumaksude summa. Näitena võib tuua mitme tööandja imestunud küsimuse nii lõpparve kui ka sellega seotud maksukohustuse kohta: „Miks me sellised kulud peaksime kinni maksma, see töötaja ju enam ei tööta meie ettevõtte heaks?“. Sarnase küsimusega on erinevad väikeettevõtjad raamatupidajate poole pöördunud korduvalt.

Autor on kokku puutunud tööandjaga, kes kaupluse sulgemise tõttu oli sunnitud töölepingud töötajatega lõpetama, kuna teist tööd ettevõttes pakkuda ei olnud. Enamus töötajaid kirjutasid teadmatuses avaldused töölepingu lõpetamiseks töötaja algatusel. Sellega kaotasid nad sotsiaalsed tagatised ja hüvitise, milleks neil olnuks õigus koondamise korral. Üks töötajatest, kaupluse juhataja, oli oma õigustest teadlik ning ei olnud nõus tööandja survele töölepingu lõpetamiseks avaldust kirjutama. Tööandja aga ei olnud nõus koondamishüvitist ja sellega seotud makse maksma ning üritas leida endale sobivat alternatiivi töötajast vabanemiseks. Kui tööandja lõpuks mõistis, et tal ei ole muud võimalust peale koondamise, nõustus ta töötaja koondama, kuid esitas seejuures omapoolse tingimuse. Tööandja oli nõus töötaja koondama ja maksma selle eest koondamistasu ainult tingimusel, kui töötaja toob koondamistasuna saadud summa järgmisel päeval tööandjale ümbrikus tagasi. Koondamise vormistamise järel keeldus siiski ettevõtte juht koondamistasu töötaja arvelduskontole tasumast, kuna kartis, et töötaja „petab teda“ ja ei too nõutud summat sularahas tagasi. Kahjuks ei olnud sellel töötajal piisavalt julgust seaduserikkumisele vastu astuda ning ta nõustus alla kirjutama tööandja koostatud kassaorderile, mille alusel võttis vastu koondamistasu sularahas, mida tööandja tegelikult ei maksnud. Kuna koondamine siiski vormistati, säilisid töötajal riigi tagatud sotsiaalsed garantiid.

2.5. Maksudega seotud vead ja pettused

Esineb juhtumeid, kus ei saada aru käibemaksu olemusest ning maksustamise põhimõtetest. Käibemaksuseaduse § 1 sätestab, et „Käibemaksu rakendatakse lisandunud väärtuse maksuna ...“ (KMS, RT I, 07.07.2017, 25).

Eeldatakse, et igalt tehingult „saab käibemaksu tagasi“ ka siis, kui käibemaksukohustuslane on soetanud kaupa või teenust, mis ei ole käibemaksuga maksustatud. Näiteks üks staažikas ettevõtja öelnud raamatupidajale järgmist: „Ma ei taha isetekkelist käibemaksu maksta.“ Tegelikult mõtles ta selle all müügi- ja ostutehingute vahena tasumisele kuuluvat käibemaksusummat, mis tema isiklikul hinnangul oli liiga suur. Käibemaksuseaduse § 29 lg 1 kehtestab käibemaksusumma arvutamise reeglid järgmiselt: „Maksukohustuslase poolt tasumisele kuuluv käibemaksusumma on maksustamisperioodil käesoleva seaduse § 3 lõikes 4 ning lõike 6 punktides 5 ja 6 nimetatud tehingutelt või toimingutelt arvestatud käibemaks, millest on maha arvatud maksustatava käibe tarbeks, samuti ettevõtlusega seotud § 4 lõikes 2 nimetatud tehingute või toimingute või välisriigis toimuva ettevõtluse, välja arvatud maksuvaba käibena käsitatavad tehingud (§ 16), tarbeks kasutatava kauba või teenuse sama maksustamisperioodi sisendkäibemaks. Maha võib arvata ka ühendusevälise riigi isikule osutatava käesoleva seaduse § 16 lõike 2 punktides 1 ja 6 või lõikes 21 nimetatud teenuse tarbeks kasutatava kauba või teenuse sama maksustamisperioodi sisendkäibemaksu“ (KMS, RT I, 07.07.2017, 25).

Olles kuulnud, et kreditarve toimib raamatupidamises vastupidiselt põhiarvele, teatas üks ettevõtja raamatupidajale: „Hakkame nüüd kevadisi arveid tasapisi ära tühistama, siis saame riigilt jälle käibemaksu tagasi“. Ka see on näide, kus ettevõtja ei ole aru saanud, et käibemaks on lisandunud väärtuse maks ja arvas, et käibemaksu näol maksustatakse ettevõtja tegevust ning juba tasutud käibemaksu on võimalik mingil moel tagasi saada.

Käibemaksu tasumisest kõrvale hoidmiseks kasutatakse mitmesuguseid meetodeid. Väikeettevõtjate hulgas esineb müügitulu varjamist. See on võimalik juhul, kui äriühingu tegevusvaldkond on selline, kus teostatakse sularahatehinguid, mille üle kontrolli pidamine kolmandatel isikutel on raske. Reeglina kaasneb müügitulu varjamisega ka tööjõukulude varjamine, sest kajastamata müügituluna teenitud raha kasutatakse isiklikuks tarbeks või töötajatele ümbrikupalga maksmiseks.

Müügitulu varjamisele võib viidata olukord, kus aruannetes kajastuv kassajääk on negatiivne. Järelikult on esitatud kuludokumendid, mille eest on tasutud sularahas, kuid müügitulu sularahas on jäetud kajastamata. Pettuse välistab olukord, kus aruandev isik esitab kuluaruande ja tõendusmaterjalid selle kohta, et ta on isikliku raha eest tasunud ettevõtte kulusid, mis aruandvale isikule ka hüvitatakse. Enamasti aga selliseid dokumente ei esitata. Ebatõenäoline on aga olukord, kus ettevõtjad pidevalt ja suurtes summates krediteerivad oma ettevõtet, tehes seda just sularahas. Samuti viitab müügitulu varjamisele pidev kahjum, mille tekkimise peamise põhjusena paistab välja suur kaubakulu või põhitegevuse tarbeks ostetud teenuste kulu. Kaupa ja teenuseid poleks põhjust nii palju sisse osta, kui poleks nõudlust ja müügitulu. Siin on erandiks ettevõtted, kes soetavad suuri laovaruseid kindlal põhjusel, mis on seotud nt tarnijatega, sesoonsuse vm tegevuse eripäradega jms.

Autor on kokku puutunud ettevõttega, kelle põhitegevuseks oli kindlat liiki toodangu valmistamine ja müük eraisikutele. Sortiment oli piiratud sõltuvalt hooajast 10–15 põhitootega. Tooted erinesid üksteisest väikeste detailierinevuste poolest, põhitooraine liigid ja kogused olid kõikidel toodetel samad. Ka erinevate toodete müügihinnad olid sarnased. Krediidmüüki eraklientidele ei pakutud, seega oli klientidel võimalik kauba eest tasuda kohapeal sularahas või pangakaardiga. Kuna tegemist oli kiirelt rikneva toorainega, ei saanud ettevõttel olla suuri laovaruseid (st laovarud olid pidevalt stabiilsed). Selle info alusel on lihtne kontrollida ettevõtte ligikaudset müügitulu suurust. Võttes aluseks ostetud kauba kogused, teades tooraine kogust ühe tooteühiku kohta, leides selle alusel perioodi jooksul toodetud ühikute arvu ning korrutades selle ühe toote müügihinnaga saab leida ettevõtte ligikaudse müügitulu suuruse. Kuna toodangu üks komponent on nn „tükikaup“ ja ülejäänud nn „kaalukaubad“, saab sama skeemiga kontrolli teostada mõlema tooraine liigi kaudu ning jõuda seeläbi sarnase tulemuseni. Samuti „kaalukauba“ ligikaudne kogus jagatuna ühikute arvuga peaks vastama „tükikauba“ kogusele. Korrutades koguse ühiku hinnaga, saab leida müügitulu suuruse.

Teades, et sama tegevusvaldkonna ettevõtetes jagunevad eraklientide maksed kaardimaksete ja sularahahetingute vahel ligikaudse suhtena 60–70% kaardimakseid ja 30–40% sularahamakseid. Võrreldes ettevõtte müügitulu, ilmnes, et ettevõtte varjab suuremat osa sularahas toimunud müügitühingutest, võltsides kassadokumente. Kajastamata müügitulult ei tasunud ettevõtte käibemaksu, samuti ei kajastatud sularaha ettevõtte kassas, vaid tõenäoliselt kasutati omanike isiklikuks tarbeks, millelt jäeti tasumata tööjõumaksud. Lisaks olid sellise teguviisi tõttu moonutatud ettevõtte finantsandmed.

Näitena võib tuua ka olukorra, kus ettevõtte esitas raamatupidajale regulaarselt kuluarveid Booking.com keskkonna kasutamise eest, mille kaudu olid toimunud kinnisvara üüritehingud. Mainitud ettevõttele ei kuulunud ühtegi kinnisvaraobjekti ning tema tegevusvaldkond ei olnud kuidagi seotud kinnisvaratehingutega. Kuluarvel oli aga selgelt kirjas müügitulu summa, mille alusel oli arvatud tasumisele kuuluv vahendustasu. Raamatupidaja arupärimise järel selgus, et ettevõtte juht oli oma ettevõtte kaudu välja üürinud oma isiklikku korterit, kuid soovis eraisikuna hoida kõrvale tulumaksu tasumisest. Saadud tulu ei laekunud ettevõtte arvelduskontole, samuti ei vormistatud ühtegi arvet ega muud dokumenti. Ettevõtte juht arvas, et saadud tulu jääb ainult temale nõo maksuvaba tuluna ning ettevõtte kannab kulud vahendusteenuste eest. Pärast pettuse ilmsiks tulekut sõlmis ettevõtte omanik iseendaga rendilepingu, mille kohaselt ettevõtte võttis eraisikult rendile kinnisvaraobjekti edasi üürimise eesmärgil. Raamatupidamisteenuse osutaja kajastas ettevõttes vastava müügitulu ning deklareeris maksud. Selline olukord ei olnud aga meelepärane ettevõtte juhile, kes ei olnud huvitatud mingite maksude tasumisest. Koostöö ettevõtte ning raamatupidamisteenuse osutaja vahel lõppes majandusaasta lõppemisel, kuna ettevõtja leidis konkureeriva teenusepakkuja, kes oli nõus tehinguid kajastama ettevõtja soovitud tingimustel ehk jätma müügitulu kajastamata ning maksud deklareerimata.

Ettevõtja läbinähtavat petuskeemi kirjeldab ka juhtum, kus luksuskaupade müügiga tegeleva kaupluse juht kustutab regulaarselt oma müügiprogrammist tehingute andmeid eesmärgiga varjata müügitulu ning vältida seeläbi käibemaksu tasumist. Kuna tegemist on hinnaliste toodete müügiga ning ostjad on valdavalt eraisikud ja välismaalased, ei kajastata tehingute andmeid käibedeklaratsiooni lisal INF, millel kajastatakse käibemaksukohustuslaste vahelised tehingud summas üle 1000 euro. Ettevõtja näitab oma rumalust ja reedab pettuse kahel viisil. Nimelt kustutab ettevõtja sageli müügiprogrammist mitte ainult sularahas tasutud arveid, vaid ka klientide maksekaardiga tasutud arveid, mille summad laekuvad ettevõtte arvelduskontole. Teiseks viitavad pettusele kajastatud müügiarvete järjekorranumbrid müügiprogrammis. Kassasüsteem lisab igale uuele arvele järgmise järjekorranumbri, kuid aruannetest on umbes pooled müügiarvete järjekorranumbrid puudu. Järelikult need arved on süsteemist kustutatud. Kui raamatupidamisteenuse pakkuja antud teguviisi kohta ettevõtjale järelepärimise esitas, küsis ettevõtja vastu: „Kust sa tead?“.

Ühe äriühingu juht ostis kantseleitarvete poest tšekiraamatu ja kirjutas ise mitukümmend ostuarvet olematute teenuste eest. „Müüjate“ andmed valiti juhuslikult infokataloogist. Kõikide arvete käibemaksuta summad jäid veidi alla 1000 euro, mille tõttu ei pidanud neid deklareerima

käibedeklaratsiooni lisal INF. Eelnevalt oli ettevõtte bilansis suur kassajääk, mis oli tekkinud ettevõtte arvelduskontolt sularaha välja võtmisega. Tegelikult kasutas ettevõtte juht välja võetud sularaha isiklikuks tarbeks ja/või maksis „ümbrikupalka“ oma töötajatele, vältides töjõumaksudid. Sularaha täpse kasutamise kohta andmed puudusid. Dokumendid vormistas ta aga selliselt, et sularaha kajastuks ettevõtte kassas. Seega pandi toime mitu seaduserikkumist üheaegselt, kus moonutati ettevõtte kulusid, pandi toime käibemaksupettus ning välditi töjõumaksudide tasumist. Järgneval kuul esitas sama ettevõtja raamatupidajale aga muude dokumentide hulgas ka ostuarve kviitungiraamatu ning pastapliiatsi kohta.

Käibemaksu tasumise vältimiseks tuleb ette ka olukordi, kus raamatupidamisteenuse osutajale esitatakse muude kuludokumentide hulgas ilmselgelt isiklikuks tarbeks ostetud kaupade ja teenuste ostuarveid sõltumata sellest, kas tasumised on toimunud ettevõtte arvelduskonto kaudu, sularahas või isikliku arvelduskonto kaudu. Reeglina väidavad ettevõtjad, et just seda kaupa või teenust oli sel hetkel vaja ettevõtluse tarbeks. Kontrolli selliste dokumentide tõepärasuse kohta teeb keerulisemaks asjaolu, et ettevõtjad kasutavad mitut isiklikku pangakaarti. Mõnikord jääb mulje, et arveid kogutakse sõpradelt ja tuttaval. Reeglina kannavad need ettevõtjad ettevõtte arvelduskontolt enda arvelduskontole ebamääraseid summasid selgitusega „majanduskulude katteks“ vms. Märgitud majanduskulusid kaetakse siis juhuslike ostudokumentidega, millel pole tegelikku seost äriühinguga.

Näitena võib tuua olukorra, kus ettevõtte bilansis oli suur kassajääk ning aruandev isik oli saanud ettemakse majanduskulude katteks. Seega püüti üheaegselt vähendada kassajääki, aruandva isiku ettemaksu, näidata kulusid tegelikult suuremana ning näidata käibemaksukohustust riigi eest tegelikult väiksemana. Selleks esitati raamatupidajale hulganisti mootorikütuse kviitungeid. Kviitungite analüüsimisel selgus, et kviitungid pärinevad kõik ühest konkreetses Tallinnas asuvas tanklast ning kviitungid olid välja antud kindlatel kuupäevadel. Tankimised olid toimunud ebaloogiliste ajavahedega sama tankla erinevatest tankuritest. Kogused, kütuseliigid, tasumisviisid ja pangakaartide numbrid olid erinevad. Ilmselgelt paistis välja skeem, et tankla klienditeenindaja võis olla ettevõtja tuttav, kes kogus kokku oma vahetuse ajal tööl olles erinevate klientide kassasse maha jäetud kviitungid.

2.6. Raamatupidajate ja raamatupidamisteenuse osutajate kompetentsus

Olukorda, kus Eestis on suur hulk ettevõtjaid, kellel puuduvad elementaarsed teadmised ettevõtluse alustest ning töö- ja maksuõigusest, kasutavad ära raamatupidamisteenuste pakkujad. Creditinfo Eesti AS haldab andmebaasi Baltic Target, mis kajastab Eesti, Läti ja Leedu äriregistri andmeid ettevõtete kohta erinevate kriteeriumite alusel. Keskkonna Baltic Target andmetel on Eestis registreeritud novembrikuu 2017. aasta seisuga 4772 äriühingut, kes on oma põhitegevusalaks märkinud EMTAK 6920 „Arvepidamine, raamatupidamine ja auditeerimine; maksualane nõustamine“ (Baltic Target, 2017). Raamatupidamisteenuse pakkujate hulk andmebaasis võib olla veidi ebatäpne seetõttu, et andmed pärinevad ettevõtete enda poolt majandusaasta aruandes kajastatud põhitegevuse andmetest.

Ei ole teada, kui palju Eesti ettevõtetest kasutavad teenusepakkujaid ja kui palju kasutatakse palgalist tööjõudu. Tegelikult näitab raamatupidamisteenust pakkuvate äriühingute suur arv trendi, et väikeseid ettevõtteid ja üksikisikuid, kes raamatupidamisteenust pakuvad, on turul väga palju. Kuna raamatupidamisteenuse pakkujatele mingeid kvalifikatsiooninõudeid kehtestatud pole, võib sisuliselt igaüks raamatupidamisteenust pakkuda, sõltumata sellest, kas isikul on vajalikud teadmised ja oskused. Kui juhuse tahtel satuvad koostööd tegema ettevõtluses ebapädev ettevõtja ning vähese kogemusega või ebakompetentne raamatupidaja, võivad tulemused olla ettearvamatud.

Autor on oma töös kokku puutunud juhtumitega, kus ettevõtjal puudus piisav kompetentsus, et raamatupidaja tööd kontrollida ja sellest aru saada ning raamatupidaja ei osanud või ei vaevunud tehingute sisusse süüvima. Näitena võib tuua logistika ja transpordi valdkonnas tegutseva ettevõtte, kes pöördus uue teenusepakkuja poole olukorras, kus ettevõtte netovara oli väiksem kui seaduses sätestatud alampiir. Aruannetest selgus, et ettevõtte bilansis ei olnud kajastatud põhivara. Reaalselt oli ettevõttel hulk sõidukeid (veokid, traktorid, eritehnika) ning nende lisavarustus, mis kõik kuulusid Maanteeameti registri andmetel ettevõtte omandisse. Samad seadmed olid töökorras ning osalesid igapäevaselt selle ettevõtte põhitegevuses. Ebakompetentne raamatupidaja oli seadmete ostud kajastanud kuludena kasumiaruandes, mille tõttu oli ettevõttel tekkinud kahjum. Lisaks põhivahendite kajastamata jätmisele ei olnud raamatupidaja kajastanud müügitulu eraisikutele, kes olid teenuste eest tasunud sularahas. Andmed müügitulu kohta olid ettevõttes olemas, kuid teadmata põhjusel oli raamatupidaja kajastanud vaid arvelduskonto kaudu liikunud

tehinguid. Kuna osa müügitulu ei kajastunud kasumiaruandes, kuid müügitulu tekkimisel osalenud kulud olid kajastatud, tekkis olukord, kus ettevõtte tegevus oli näiliselt kahjumlik.

Selleks, et raamatupidaja saaks osutada aktsepteeritava kvaliteediga teenust, peaks olema elementaarne ettevõtte tegevusest ja selle sisust aru saamine. Kehtiva käibemaksuseaduse kohaselt on ettevõtjatel kohustus käibedeklaratsiooni informatiivsetel ridadel 5.3 ja 5.4 kajastada sõiduautode kuludega seotud sisendkäibemaks. Pärast seadusemuudatuse rakendamist leidis raamatupidajaid, kes ei saanud aru või ei süüvinud, et deklareerimist vajavad just sõiduautodega seotud tehingud. Autori poole on pöördunud probleemiga mitu ettevõtjat, kelle raamatupidamisteenuse pakkujad on sõiduautode kuludena kajastanud ka kaubikute, töömehhanismide ning veokite kulusid. Tõenäoliselt pole raamatupidajad aru saanud ettevõtte tegevusest või süvenenud, millist liiki sõidukitega on tegemist ning milliste sõidukiliikide üle arvestuse pidamist nõuab seadus.

Raamatupidamisteenuse pakkujat vahetades on ettevõtete aruandeid analüüsides selgunud, et raamatupidajad ei vaevu otsima puuduvaid dokumente. Korduvalt on ettevõtjatele esitatud aruandeid, mille aktivas kajastub nõue osaniku või juhtkonna vastu. Järelepärimisel selgub, et ettevõtte juht ei ole äriühingust raha laenanud, samuti pole saanud ettemakset majanduskulude katteks. Nõudena juhtkonna või aruandva isiku vastu on kajastatud hoopis algdokumentide summa, mis on raamatupidajale jäänud esitamata. Sellises olukorras on raamatupidaja eksinud Tulumaksu seaduse § 51 lg 2 p 3 vastu, kuna puuduva või nõuetele mittevastava algdokumentide alusel teostatud väljamaksed loetakse ettevõtlusega mitteseotud kuluks ning maksustatakse tulumaksuga (TuMS, RT I, 07.07.2017, 21). Elementaarne oleks aga esmalt ettevõtjalt küsida puuduvate dokumentide olemasolu. Kui dokumente ei õnnestu leida või dublikaate hankida, alles seejärel oleks õige neid kajastada kui ettevõtlusega mitteseotud kulusid. Puuduvate dokumentide kajastamine nõudena juhtkonna vastu on ebakorrektn.

Raamatupidaja ebakompetentsust kirjeldab ka järgmine näide. Ettevõttes töötab töölepingu alusel raamatupidaja, kes kajastab enamiku majandustehingutest. Raamatupidaja on õppinud vastavat eriala kutseõppeasutuses. Üksikutele juhtudele palutakse abi raamatupidamisteenuse osutajalt. Seda eelkõige olukordades, kus raamatupidaja jääb hätta mõne ebatavapärase tehingu kajastamisega. Samuti ostetakse teenusepakkujalt majandusaasta aruande koostamise teenust. Kirjeldatud ettevõtte soovis taotleda liisingut põhivahendi soetamiseks ning seetõttu paluti raamatupidamisteenuse osutajal kontrollida aruannete õigsust, et vältida liisinguettevõttele

ekslikult valeandmete esitamist. Pärast aruannete kontrollimist ning vigade kõrvaldamist soovitas teenusepakkuja ettevõtte raamatupidajal genereerida majandustarkvarast bilanss ja kasumiaruanne ning esitada need koos muude dokumentidega liisinguettevõttele. Seejärel esitas ettevõtte raamatupidaja küsimuse: „Mis see kasumiaruanne on? Kas see on bilansi sees? Aga kuidas ma ta sinna sisse saan?“. Selline kahetsusväärne olukord on tõenduseks, et ettevõtte raamatupidajal puudus arusaam oma töö sisust ning paremal juhul oli ta suuteline teostama vaid andmesisetustööd.

KOKKUVÕTE

Magistritöö teemal „Ettevõtlusega alustamine – tahtlik ja tahtmatu kuritegevus“ käsitleb alustavate ettevõtjate seaduserikkumisi, mis on tingitud eelkõige teadmatuses ning vähem tahtlikust soovist petta.

Magistritöö autor on raamatupidamisteenust osutava äriühingu juht ja ainosanik. Seetõttu on töös kirjeldatud mitmesuguseid vigu ja pettusi, millega töö autor on kokku puutunud. Käesolevas töös kirjeldatud vead ja pettused on aset leidnud valdavalt pärast 2011. aastat asutatud äriühingutes. Alates 2011. aastast on Eestis võimalik osaühinguid asutada osakapitali sissemakset tegemata. Selle tõttu on hüppeliselt suurenenud osaühingute asutamine, millega on kaasnenud ka teadmatuses tingitud vead ja pettused nii majandustehingutes kui ka kajastamisel.

Magistritöös on analüüsitud konkreetseid vigu ja pettusi mikro- ja väikeettevõtetes. Juhtumite kirjelduse juures on selgitatud, millise õigusakti vastu ja kuidas eksiti ning võimalusel on analüüsitud sündmuse tagamaid ja põhjusi. Näidetega on tõendatud, et ettevõtlusega alustamine Eestis on liiga lihtne, mis toob kaasa hulgaliselt vastuolusid seadustega. Samuti tõendatakse näidetega, et seaduste rikkumine ettevõtjate poolt, olgu see tahtlikult või teadmatuses, ei too enamasti kaasa mingeid sanktsioone. Põhjuseks on sisulise kontrolli puudumine ettevõtjate tegevuse üle.

Magistritöö koosneb kahest põhipeatükist. Esimeses peatükis on antud ülevaade ettevõtlusest Eestis, kasutades Statistikaameti ning Äriregistri andmeid. Peatüki alajaotised sisaldavad ülevaadet ettevõtlusega alustamise võimalustest, olulisematest seadustest ja muudest ettevõtlusega seotud normdokumentidest. Peatükis tutvustatakse ka enam kasutatavaid toetusmeetmeid ning koolitusi, mis on suunatud alustavatele ettevõtetele ja ettevõtjatele.

Teises peatükis antakse ülevaade vigadest ja pettustest mikro- ja väikeettevõtetes, mis on aset leidnud nii ettevõtte juhtkonna teadmatuses kui ka pahatahtlikkuse ja isikliku kasu saamise eesmärgil. Alajaotistesse on vead ja pettused grupeeritud teemadena sh:

- Ettevõtjate arusaam raamatupidamisest, algdokumentidest ning aruannetest;
- Teadmatuses tingitud vead ja pettused;
- Tehingute varjamisest tingitud vead ja pettused;
- Töösuhete ning tööjõumaksudega seotud vead ja pettused;
- Maksudega seotud vead ja pettused.

Töös on esitatud näiteid raamatupidajate ning raamatupidamisteenuse osutajate ebakompetentsusest. Kirjeldatud on juhtumeid, kus raamatupidajate ebapädevuse tõttu on aruannetes olulised vead ning äriühingu netovara on madalam kui seaduses sätestatud miinimumnõuded.

Töö autor on tõendanud paljude näidetega erinevatest valdkondadest asjaolu, et ettevõtluses laiemalt samuti majandustehingute kajastamises esineb väga palju tahtlikke ja tahtmatuid vigu ning pettuseid. Vigade ja pettuste tekkimist soosib Eestis ettevõtlusega alustamise lihtne, soodne ja kiire võimalus, mida omakorda toetab kontrollimehhanismide ja tõhusa järelevalve puudumine ettevõtluse ning aruandluse üle.

Magistritöö autor teeb ettepaneku muuta ettevõtlusega alustamise seadustikku karmimaks. Eelkõige peaks ettevõtja (sh juhatus) olema pädev ettevõtlusega tegelema, samuti peaks juhatusel lasuma reaalne vastutus äriühingu tegevuse eest. Lisaks oleks vajalik riigipoolsete kontrollimehhanismide ning sanktsioonide rakendamine ettevõtjate üle, kes seadusi eiravad. Täiendavalt oleks vaja kehtestada kvalifikatsiooninõuded raamatupidamisteenuste osutajatele, et parendada teenuste üldist kvaliteeti ning tagada majandustehingute korrektsem kajastamine.

SUMMARY

STARTING A BUSINESS – AN INTENTIONAL AND UNINTENTIONAL CRIME

Eliis Kahlo

Starting a business in Estonia is quick, easy and affordable. Since 2011, it is possible to establish a private limited company in Estonia without an initial contribution. Such a law amendment has significantly simplified the formation of private limited liability companies. In the past the founding of a company might have been impossible due to a shortage of funds, then now any person of legal age can found a company under the simplified procedure without having to contribute to the share capital. One only needs a valid ID card issued by the Republic of Estonia and a monetary amount required for state fees. More than 90% of economically active enterprises in Estonia are micro and small enterprises.

The author of the master's thesis, being the sole owner and CEO of a small business offering accounting services, is in contact with tens of micro and small businesses' economic transactions and their executives in a wide range of business areas on a daily basis. The real errors and frauds described in this master's thesis are collected by the author during a time period of eight years. The given examples come from the accounting data of about 80 businesses' accounting transactions and communications with entrepreneurs.

According to the Commercial Code, shareholders are elected by the management board, which is responsible for the management of the company's activities, including the organization of accounting. The current Code does not set educational standards, skills or other requirements for the board or the accountant (accounting service provider). Thus, there are many entrepreneurs and accountants in Estonia who lack sufficient professional knowledge and skills, which leads to a lot of fraud and mistakes. If the management does not have sufficient knowledge of, for example, organisation of accounting or, more broadly, business, they act at their own discretion, which results in a broad violation of the law. In most cases, there are no sanctions for violations of the

law, because in Estonia there is not enough control of the activities of companies and the enforcement of laws. This situation has shaped the opinion of businesses that the organization of accounting is irrelevant. It is commonly believed that the content is not important and the main goal is that the Tax and Customs Board would be satisfied and the reports were submitted on time.

The research object of this master's thesis is specific mistakes and frauds that have taken place in micro and small businesses. The topic is relevant, for the perceptions of both start-ups and somewhat older companies, as well as the economic transactions of companies, reveal numerous mistakes, problems and frauds, which are mainly due to lack of knowledge and ignorance and is not directly motivated by a wish to deceive. Some mistakes and misconceptions are recurring and have become a natural part of entrepreneurship among business owners. This master's thesis analyzes cases in the case which conducting business ignores the law. The author believes that significant errors should be publicly addressed and that measures need to be taken to prevent them from occurring in the future.

The aim of the master's thesis is to demonstrate by providing examples that starting a business in Estonia is too easy, which causes a lot of problems. Based on the examples, the incompatibility with the law is described in by showing common business practices. Even though the law imposes obligations on businesses to report their economic activities, there is no control over the accuracy of the content of such reports. The taxonomy used for annual reports only checks the arithmetical validity of the amounts. The Accounting Standards Board Guide RTJ 1 formulates the purpose of the annual reports: "The purpose of the annual reports is to give a true and fair view of the financial position, financial results and cash flows of the accounting entity" (RTJ 1, 2016).

The master's thesis consists of two main chapters. The first chapter provides an overview of start-ups, entrepreneurship in general, and more widespread subsidies and loans when starting a business.

The second chapter addresses the mistakes and frauds in micro and small businesses in more detail. The chapters discuss entrepreneurs' perceptions of accounting, source documents and reports. Additionally, the following is also addressed – various misunderstandings, as well as misleadings due to the hiding of transaction data, labour taxes, and general tax-related mistakes, as well as the incompetence of accounting officers and accounting service providers.

The master's thesis is likely to be interesting for the wider public including accountants, entrepreneurs, auditors and law-makers. The thesis describes the cases that may seem absurd and anecdotal at first glance. All of these cases are related to a specific company or person. These examples relate to violations of law that have not been detected or have not been addressed and which have been made possible due to the simplicity of business and the lack of supervision in Estonia.

Examples used in the Master's thesis should provide information for the amending of the Code to the extent that the person responsible for the company's economic transactions (a member of the management board, often a shareholder) should have a professional education or background knowledge that would enable them to practice business in concordance with the law. The author also finds that the accountant (or the accounting service provider) should have a professional education or a certificate of professional competence.

In the author's opinion, the legislators are not aware of the problems associated with the simplicity of starting a business. As a result of the master's thesis, the author proposes to make laws that deal with the starting of a business more stringent.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Atrill, P., McLaney, E. (2016). *Financial Accounting for Decision Makers*. 8th ed. Pearson. Top of Form.

Atrill, P., McLaney, E. (2017). *Accounting and Finance for Non-Specialists*. 10th ed. Pearson.

Atrill, P., McLaney, E, Harvey, D. (2017). *Accounting for Non-Specialists*. 7th ed. Pearson. Australia.

Baltic Target. (2017). Kättesaadav: <https://www.baltictarget.eu/> , 30.11.2017.

Bruce, L. (2015). *Do you have the accounting knowledge necessary to run your small business?* *Linkedin*. Kättesaadav: <https://www.linkedin.com/pulse/do-you-have-accounting-knowledge-necessary-run-your-small-laister> , 26.12.2017.

Chow, A. L. (2013). Why should a business owner learn accounting? *Quora*. Kättesaadav: <https://www.quora.com/Why-is-accounting-important-for-small-business> , 16.12.2017.

Circle K Eesti AS. Kättesaadav: https://www.circlek.ee/et_EE/pg1334072797590/pg1334092482545/kontakt/Korduskvii-tungitellimine.html , 12.11.2017.

Collis, J., Jarvis, R. (2000). How owner-managers use accounts. Kättesaadav: <http://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/research-and-academics/publications-and-projects/financial-reporting-publications/how-owner-managers-use-accounts.ashx> , 26.12.2017.

Eesti Statistikaamet. Kättesaadav: <https://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=ER025> , 05.11.2017.

Eesti Tootukassa. (2017). Kättesaadav: <https://www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/almp.xls> , 16.11.2017.

Eesti Tootukassa. (2017). *Ettevõtluse alustamise toetus*. Kättesaadav: <https://www.tootukassa.ee/content/teenused/ettevotluse-alustamise-toetus> , 06.11.2017.

Eesti Tootukassa analüüsi osakonna juhataja Margit Paulus. Autori intervjuu. E-kiri 14.11.2017.

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus. (2017). EAS. Kättesaadav: <https://www.eas.ee/teenus/starditoetus/#articleblock-10Projektilpetamine> , 12.11.2017.

- Finantsteenuse osutaja tegevusluba. (2017). www.eesti.ee. Kättesaadav: <https://www.eesti.ee/et/erinouetega-tegevusalad/finantsteenused/finantsteenuste-osutaja-tegevusluba/> , 05.11.2017.
- Hughes, J., Fisher, A. (2014). Reading Financial Statements – What do I need to know? Kättesaadav: <https://www.cpacanada.ca/en/business-and-accounting-resources/financial-and-non-financial-reporting/international-financial-reporting-standards-ifrs/publications/reading-financial-statements-what-do-i-need-to-know-faq> , 02.01.2018.
- Hughes, J., Fisher, A. (2014). Reading Financial Statements – What do I need to know? *Chartered Professional Accountants of Canada*.
- KMS, RT I, 07.07.2017, 25. Käibemaksuseadus.
- KoPS, RT I, 03.07.2017, 10. Kogumispensionide seadus.
- KredEx. (2017). KredEx. Kättesaadav: <http://kredex.ee/ettevote/laen-ja-kaendus-3/stardilaen-2/> , 12.11.2017.
- MKS, RT I, 01.07.2017, 12. Maksukorralduse seadus.
- MsüS, RT I, 26.06.2017, 23. Majandustegevuse seadustiku üldosa seadus.
- RahaPTS, RT I, 26.06.2017, 30. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus.
- RPS, RT I, 27.12.2016, 3. Raamatupidamise seadus.
- RT I, 18.11.2016, 9. Starditoetus.
- RT I, 28.09.2014, 2. Töötuskindlustusmakse määrad aastatel 2015-2018.
- RTJ 1. (2016). Raamatupidamise aastaaruande koostamise üldpõhimõtted. Raamatupidamise Toimkond.
- RTJ 2. (2016). Nõuded informatsiooni esitusviisile raamatupidamise aastaaruandes. Raamatupidamise Toimkond.
- Sonn, M., Särgava, R. (2009). Arvestusalased elektroonilised foorumid - nende olemus ja kasutamise populaarsus. Mida Eesti raamatupidajad ei tea? (Magistritöö) Tallinna Tehnikaülikool.
- Sonnhalter, A. (2017). Why Small Business Owners Must Understand Financial Statements. Small Business Trends. Kättesaadav: <https://smallbiztrends.com/2017/05/understand-financial-statements.html> , 02.01.2018.
- Straub, J. T. (2012). Understanding Financial Statements. Kättesaadav: <https://www.safalniveshak.com/wp-content/uploads/2012/07/The-Agile-Managers-Guide-to-Understanding-Financial-Statements.pdf> , 02.01.2018.

The World Bank. (2016). Doing Business Equal Opportunity for All. Kättesaadav: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> , 07.11.2017.

TLS, RT I, 28.04.2017, 3. Töölepingu seadus.

TsÜS, RT I, 12.03.2015, 106. Tsiviilseadustiku üldosa seadus.

TTTS RT I, 29.06.2017, 10. Tööturuteenuste ja -toetuste seadus.

TuMS, RT I, 07.07.2017, 21. Tulumaksuseadus.

TäKS, RT I, 10.06.2015, 10. Täiskasvanute koolituse seadus.

U.S. Securities and Exchange Commission. (2007). Beginners' Guide to Financial Statements. Investor Publications. Kättesaadav: <https://www.sec.gov/reportspubs/investor-publications/investorpubsbegfinstmtguidehtm.html> , 02.01.2018.

Venus, C., Ibarra. (2015). Accounting Knowledge, Practices, and Controls of Micro, Small, and Medium Enterprises: Evidence from the Philippines. Accounting & Taxation, 7(2). Kättesaadav: <http://ssrn.com/abstract=2668825> , 02.01.2018.

Äriregister. Kättesaadav: <http://www.rik.ee/et/e-ariregister/statistika> , 26.12.2017.

ÄS RT I, 2. 4. Äriseadustik.

LISAD

Lisa 1. Kiirmenetluse põhikiri

Justiitsministri 28. detsembri 2005. a määrus nr 59
„Kohtule dokumentide esitamise kord“
Lisa 15
(justiitsministri 04.02.2016 määruse nr 6 sõnastuses)

PÕHIKIRI

Vorm OÜ/P-1

1. peatükk. Üldandmed

- 1.1. Osaühingu ärinimi on
- 1.2. Osaühingu asukoht on
- 1.3. Osaühingu osakapitali suurus on ... eurot.
- 1.4. Osaühingu majandusaasta on ... –
- 1.5. Osaühingu osade eest tasutakse osakapitali suurendamisel üksnes rahaliste sissemaksetega.

2. peatükk. Osa, osanik ja reservkapital

- 2.1. Osaühingu osanikule makstakse tema kasumiosa (dividendi) võrdeliselt tema osa nimiväärtusega.
- 2.2. Osaühingu osa võõrandamisel:
 - 2.2.1. on ostueesõigus teistel osanikel, kui osa võõrandatakse kolmandale isikule;
 - 2.2.2. on vajalik teiste osanike nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% osanike häälest;
 - 2.2.3. on vajalik juhatuse nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% juhatuse häälest;
 - 2.2.4. on vajalik nõukogu nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% nõukogu häälest;
 - 2.2.5. teiste osanike ostueesõigus ei kehti.
- 2.3. Osaühingu osa:
 - 2.3.1. võib pantida;
 - 2.3.2. ei või pantida.
- 2.4. Osaühingu osa osalisel võõrandamisel:
 - 2.4.1. on ostueesõigus teistel osanikel, kui osa võõrandatakse kolmandale isikule;
 - 2.4.2. on vajalik teiste osanike nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% osanike häälest;
 - 2.4.3. on vajalik juhatuse nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% juhatuse häälest;
 - 2.4.4. on vajalik nõukogu nõusolek, mille poolt peab olema antud 51–100% nõukogu häälest;
 - 2.4.5. teiste osanike ostueesõigus ei kehti.
- 2.5. Osaühingu reservkapitali moodustamine ja suurus
 - 2.5.1. Osaühingul on reservkapital ja selle suurus on 10–200% osakapitali suurusest. [vaikimisi: 10%].
 - 2.5.2. Osaühingul ei ole reservkapitali.

2.6. Osaühingu likvideerimisel jagatakse allesjäänud vara osanike vahel:

2.6.1. ainult rahaliste väljamaksetena;

2.6.2. nii rahaliste väljamaksetena kui ka asjade ja varalise õigusena.

2.7. Osaühingu osale või osanikule on määratud eriõigused:

a) kasumi jaotamisel;

b) likvideerimisel järele jääva vara jaotamisel;

c) osanike otsuste vastuvõtmisel:

- osakapitali suurendamine;

- osakapitali vähendamine;

- juhatuse liikme valimine;

- nõukogu liikme valimine;

- põhikirja muutmine;

- ühinemine;

- jagunemine;

- ümberkujundamine;

- kõik osaühingu otsused.

3. peatükk. Osaühingu juhtimine

3.1. Osaühingu osanike koosolekul, samuti koosolekuta otsustamisel annab osaühingu iga osa üks euro ühe hääle.

3.2. Osanike koosolek on pädev vastu võtma otsuseid, kui osaleb vähemalt 51–100% osadega esindatud häältest.

3.3. Osanike otsus on vastu võetud, kui osanike koosolekul antakse selle poolt kohalolijate häältest või koosolekuta otsustamise puhul kõigist häältest 51–100% ning seadus või põhikiri ei sätesta teisiti.

3.4. Osaühingu põhikirja muutmise otsus, äriseadustiku § 192 lõikes 1 ja § 197 lõikes 1 nimetatud otsus, osaühingu lõpetamise otsus, lõpetatud osaühingu tegevuse jätkamise otsus, äriühingute ühinemise või jagunemise otsus või osaühingu ümberkujundamise otsus on:

3.4.1. äriseadustiku § 174 lõikes 2 nimetatud viisil vastu võetud siis, kui selle poolt antakse vähemalt 2/3 osanike häältest;

3.4.2. äriseadustiku § 174 lõikes 2 nimetatud viisil vastu võetud siis, kui selle poolt antakse 67–100% osanike häältest.

3.4.3. vastu võetud, kui osanike koosolekul antakse otsuse poolt vähemalt 2/3 häältest;

3.4.4. vastu võetud, kui osanike koosolekul antakse otsuse poolt 67–100% häältest.

3.5. Osanike osade märkimise eesõiguse võib välistada otsusega, mis on:

3.5.1. äriseadustiku § 174 lõikes 2 nimetatud viisil vastu võetud siis, kui selle poolt antakse vähemalt 3/4 osanike häältest;

3.5.2. äriseadustiku § 174 lõikes 2 nimetatud viisil vastu võetud siis, kui selle poolt antakse 76–100% osanike häältest;

3.5.3. vastu võetud siis, kui osanike koosolekul antakse otsuse poolt vähemalt 3/4 häältest;

3.5.4. vastu võetud siis, kui osanike koosolekul antakse otsuse poolt 76–100% häältest.

3.6. Osaühingu juhatuse valitakse:

3.6.1. tähtajatult;

3.6.2. ... aastaks.

Juhatusel on liikmete arv on 1–10.

3.7. Osaühingu juhatusel on õigus osakapitali suurendada ... aasta jooksul kuni poole võrra otsuse tegemise ajal olemasolevast osakapitalist.

3.8. Igal juhatuse liikmel on õigus esindada osaühingut kõigis õigustoimingutes, välja arvatud juhul,

kui äriregistrisse on kantud teisiti. Vastav osanike otsus võetakse vastu põhikirja muutmiseks

ettenähtud korras.

3.9. Osäüingu likvideerimisel on likvideerijateks juhatuse liikmed, kui osanike otsusega või kohtulahendiga ei ole määratud teisiti.

3.10. Osäühingul:

3.10.1. ei ole nõukogu;

3.10.2. on nõukogu, sealjuures:

3.10.2.1. nõukogu liikmete arv on 3–10;

3.10.2.2. nõukogu liikmed valitakse osanike poolt 1–5 aastaks;

3.10.2.3. nõukogu otsus on vastu võetud, kui selle poolt hääletas nõukogu koosolekul osalenud liikmetest vähemalt 51–100%;

3.10.2.4. nõukogu:

3.10.2.4.1. otsust ei saa vastu võtta koosolekut kokku kutsumata;

3.10.2.4.2. otsuse saab vastu võtta koosolekut kokku kutsumata, kui otsuse poolt hääletab vähemalt 51–100% nõukogu liikmetest;

3.10.2.5. äriseadustiku § 317 lõikes 1 nimetatud tehingute tegemiseks:

3.10.2.5.1. on vaja nõukogu nõusolekut (v.a juhul, kui viivitamisega kaasneks äriühingule oluline kahju);

3.10.2.5.2. ei ole vaja nõukogu nõusolekut.

3.10.3. Osäüingu nõukogul on õigus osakapitali suurendada ... aasta jooksul kuni poole võrra otsuse tegemise ajal olemasolevast osakapitalist.

3.11. Osäühingul:

3.11.1. ei ole audiitorit, välja arvatud juhul, kui audiitori olemasolu nõue tuleneb seadusest;

3.11.2. on audiitor.

3.12. Osakapitali tingimuslikuks suurendamiseks osäühing:

3.12.1. võib lasta välja vahetusvõlakirju;

3.12.2. ei või lasta välja vahetusvõlakirju.

PÕHIKIRJA LISA

1. Asutamise hetkel kuulub osäüingu osanikule ... [eesnimi, perekonnanimi] osa nimiväärtusega ...

eurot, mille eest osanik tasub asutamisel või põhikirja lisa punktis 2.2 nimetatud ajaks:

1.1. vastavalt nimiväärtusele;

1.2. ülekursiga (nimiväärtust ületava hinnaga), mis on ... % osa nimiväärtusest;

1.3. Osäüingu asutamisel põhikirja lisa punktis 2.1 sätestatud korras tasub iga osanik asutamisel osa eest 1–99%.

2. Osäüingu osa eest tasumine

2.1. Osäüingu osa eest ei tasuta täielikult enne osäüingu äriregistrisse kandmise avalduse esitamist.

2.2. Osäüingu sissemakseta asutamise korral tasub osanik osa eest täielikult:

2.2.1. ... aasta jooksul, kuid kõige hiljem äriseadustiku § 140¹ lõikes 2 või 3 nimetatud nõude esitamisel;

2.2.2. kuupäevaks ... [pp.kk.aaaa], kuid kõige hiljem äriseadustiku § 140¹ lõikes 2 või 3 nimetatud nõude esitamisel;

2.2.3. juhatuse poolt määratud ajaks, kuid kõige hiljem äriseadustiku § 140¹ lõikes 2 või 3 nimetatud nõude esitamisel;

2.2.4. osanike otsusega määratud ajaks, kuid kõige hiljem äriseadustiku § 140¹ lõikes 2 või 3 nimetatud nõude esitamisel;

2.2.5. äriseadustiku § 140¹ lõikes 2 või 3 sätestatud nõude esitamisel.

3. Osaühingu osade eest tasutakse asutamisel üksnes rahaliste sissemaksetega.

4. Osaühingu asutamiskulud

4.1. Osaühingu eeldatavad asutamiskulud on ... eurot.

4.1.1. Asutamiskulud summas ... eurot (kuid mitte rohkem kui osaühingu osakapitali suurus) kannab osaühing, ülejäänud summa katavad osanikud vastavalt oma osade nimiväärtustele.

4.1.2. Kõik asutamiskulud kannavad osanikud vastavalt oma osade nimiväärtustele.

4.1.3. Kõik asutamiskulud kannab osaühing.

Lisa 2. Töötasu fikseeritud brutopalka korral

Nimetus	Periood					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Brutopalk (€)	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00
Kohustusliku kogumispensioni määr (%)	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Kogumispensioni makse summa (€)	20,00	20,00	20,00	20,00	20,00	20,00
Töötuskindlustusmakse määr (töötaja) (%)	2%	2%	1,60%	1,60%	1,60%	1,60%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	20,00	20,00	16,00	16,00	16,00	16,00
Tulumaksu määr (%)	21%	21%	20%	20%	20%	20%
Maksuvaba tulu summa (€)	144,00	144,00	154,00	170,00	180,00	500,00
Tulumaksu summa (€)	171,36	171,36	162,00	158,80	156,80	92,80
Netopalk(€)	788,64	788,64	802,00	805,20	807,20	871,20
Töötuskindlustusmakse määr (tööandja) (%)	1%	1%	0,80%	0,80%	0,80%	0,80%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	10,00	10,00	8,00	8,00	8,00	8,00
Sotsiaalmaksu määr (%)	33%	33%	33%	33%	33%	33%
Sotsiaalmaksu summa (€)	330,00	330,00	330,00	330,00	330,00	330,00
Tööandja kulu kokku (€)	1 340,00	1 340,00	1 338,00	1 338,00	1 338,00	1 338,00

Allikas: Autori arvutused

Lisa 3. Töötasu fikseeritud netopalka korral (rakendatakse tulumaksuvaba osa)

Nimetus	Periood					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Netopalk (€)	800,00	800,00	800,00	800,00	800,00	800,00
Kohustusliku kogumispensioni määr (%)	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Kogumispensioni makse summa (€)	20,30	20,30	19,95	19,87	19,81	18,15
Töötuskindlustusmakse määr (töötaja) (%)	2%	2%	1,60%	1,60%	1,60%	1,60%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	20,30	20,30	15,96	15,89	15,85	14,52
Tulumaksu määr (%)	21%	21%	20%	20%	20%	20%
Maksuvaba tulu summa (€)	144,00	144,00	154,00	170,00	180,00	500,00
Tulumaksu summa (€)	174,38	174,38	161,50	157,50	155,00	75,00
Brutopalk(€)	1 014,98	1 014,98	997,41	993,26	990,66	907,68
Töötuskindlustusmakse määr (tööandja) (%)	1%	1%	0,80%	0,80%	0,80%	0,80%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	10,15	10,15	7,98	7,95	7,93	7,26
Sotsiaalmaksu määr (%)	33%	33%	33%	33%	33%	33%
Sotsiaalmaksu summa (€)	334,94	334,94	329,14	327,77	326,92	299,53
Tööandja kulu kokku (€)	1 360,07	1 360,07	1 334,53	1 328,98	1 325,51	1 214,47

Allikas: Autori arvutused

Lisa 4. Töötasu fikseeritud netopalka korral (tulumaksuvaba osa ei rakendata)

Nimetus	Periood					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Netopalk (€)	800,00	800,00	800,00	800,00	800,00	800,00
Kohustusliku kogumispensioni määr (%)	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Kogumispensioni makse summa (€)	21,10	21,10	20,75	20,75	20,75	20,75
Töötuskindlustusmakse määr (töötaja) (%)	2%	2%	1,60%	1,60%	1,60%	1,60%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	21,10	21,10	16,60	16,60	16,60	16,60
Tulumaksu määr (%)	21%	21%	20%	20%	20%	20%
Maksuvaba tulu summa (€)	-	-	-	-	-	-
Tulumaksu summa (€)	212,66	212,66	200,00	200,00	200,00	200,00
Brutopalk(€)	1 054,85	1 054,85	1 037,34	1 037,34	1 037,34	1 037,34
Töötuskindlustusmakse määr (tööandja) (%)	1%	1%	0,80%	0,80%	0,80%	0,80%
Töötuskindlustusmakse summa (€)	10,55	10,55	8,30	8,30	8,30	8,30
Sotsiaalmaksu määr (%)	33%	33%	33%	33%	33%	33%
Sotsiaalmaksu summa (€)	348,10	348,10	342,32	342,32	342,32	342,32
Tööandja kulu kokku (€)	1 413,50	1 413,50	1 387,97	1 387,97	1 387,97	1 387,97

Allikas: Autori arvutused